

МОРИС ДРЮОН

Малюнки А. Арутюнянца

Скандал у Марселі

САТИРИЧНИЙ РОМАН

1

Внизу, на першому поверсі, раз у раз грюкали двері: службовці Управління каналізації йшли на обід.

Канонік Огюстен де Мондес поклав ручку і підвівся з-за столу, щоб трохи перепочити. Оскільки йому було вже за сімдесят, більша частина його щоденної пошти складалась із повідомлень про смерть — жовтих листівок у чорній рамці, на звороті яких він робив усілякі нотатки. Ці листівки, перев'язані в пачки резинками та шнурками для черевиків або просто розкладені в ряди, нагромаджувались протягом багатьох років на двох столах та секретері, захарашували крісла, вкривали килими так рясно, що кімната поступово перетворилась на щось подібне до похоронного бюро під час епідемії.

Хирлявий, низькорослий, із жовтою зморшкуватою лисиною, без брів, з вузькими сутулими плечима, Огюстен де Мондес заклав руки в кишені, відкинув назад

поли сутани і якийсь час гоголем походжав по кімнаті, поринувши у задуму.

Він повторював останні рядки щойно написаного і міркував, як пов'язати їх із тим, що буде далі.

«Саме в той час [IV ст. до Різдва Христового] Піфій та Етімен, непосидливі діти Марсалії Фокійської, вирушили на своїх кораблях у плавання: перший — до сніжних берегів Скандінавії, другий — до Чорного Сенегалу...»

Сліпуче сонце заливало черепичні дахи будинків, над якими тремтіло нагріте повітря. Крізь відчинене вікно до кімнати долітали пахощі підгорілої олії, петуній та дров'яного диму.

Подібно до більшості людей особняк де Мондес мав два обличчя, тобто два несхожі між собою фасади, які виходили на два несхожі між собою світи.

Перед головним фасадом протяглись широкі, засаджені платанами та забудовані розкішними віллами Алеї Леона Гамбетти,

які раніше йменувались Алеями Капуцинів і які марсельська аристократія споконвіку вперто називала просто Алеями. Вікна усіх салонів та віталень особняка де Мондес були звернуті в цей бік, тоді як із решти кімнат відкривався зовсім інший вид — безкрайній лабіринт глухих двориків, де завжди сушилась білизна, та мізерних халуп з чорними стінами, на яких у ящиках під вікнами де-не-де пістрявіли квіти, а взимку висіли сумки з продуктами, що на них осідала вся сажа з вокзалу Сен-Шарль.

Всі сорок два томи праць почесного каноніка Огюстена де Мондеса народилися перед цим краєвидом.

«...Відкривши таким чином ще у сиву давнину морські торгові шляхи для нашого замощеного та працювального міста...»

На терасі одного з будинків, що вирізнявся із решти своєю охайністю, з'явилася чорнява молодичка в пеньюарі з розводами. Глянувши на небо, вона зняла пеньюар, розстелила білий з оранжовими смугами матрац і зовсім гола спокійнісінько розляглася на ньому, підставивши сонцю засмаглу спину.

— О, вже полудень,— промимрив сам до себе канонік.

Ця чорнява тілиста незнайомка здавна заміняла дзигарі цілому кварталові, і ніхто навіть ніколи й не подумав скаржитись на її безсоромність.

Отже, все було гаразд: цей день нічим не відрізнявся од попередніх.

Канонік міг бути задоволений зі свого ранку.

Відтоді, як, одправивши о пів на сьому утреню в церкві Реформістів, отець Огюстен повернувся додому і з'їв молочного сухарика, розмоченого у чорній каві, він уже встиг густо списати своїм дрібним каліграфічним почерком цілих шість сторінок, не зробивши жодної помарки... «Огюстен ніколи нічого не закреслює»,— любила похвалитися його сестра Еме, так немов це було ще однією ознакою зверхності родини де Мондес.

Хоча канонік мав звичку зачиняти на ключ обоє дверей, перед тим як сісти працювати, він про всяк випадок ще раз перевіряв, чи замкнуті вони — ні для кого не була таємницею його надзвичайна неухважність. Потім, вдоволено крякнувши, підсунув дубову драбину-табурет до великої двоповерхової шафи в стилі ренесанс, шедевр провансальського різьбярства, такої гарної, що її сфотографували для поштової листівки, і задерши сутану, так що з-під неї виглянули фіолетові кальсони — (справжні священницькі кальсони, котрих його сестра майже задарма закупила оптом цілу сотню пар, коли збанкрутувала фірма... «Якби Огюстен захотів, він у них міг би дослужитися до

єпископа...») — він піднявся на найвищу приступку і відчинив обидві дверці другого поверху шафи. Там, у цілковитому безладді були звалені важкі, оправлені в червоний сап'ян фоліанти з золотим обрізом, старі брошури по п'ятдесят су, всілякі збірочки, компіляції, рукописи — словом, весь його доробок більш як за п'ятдесят років. Важко було навіть уявити, щоб одна й та ж сама рука з однаковою легкістю могла скомпонувати дослідження про шанування останків святого Ферреоля, підручник для виховання сліпих дітей, детальний каталог мустьєрського фаянсу з колекції маркіза де Пігюсса та антологію євхаристичної літератури, чи, щоб одна й та сама голова могла однаково глибоко міркувати про арлезіанські способи лову риби, про традиційні постанови п'ятиактних пасторалей, про дельфійського оракула, про торгові шляхи XIV сторіччя та про роль обіймів у християнському шлюбі.

Проте саме така рука і така голова були у каноніка Огюстена де Мондеса, фах якого полягав в тому, щоб не мати жодного фаху, та вміти трактувати що завгодно, аби тільки вказали предмет. Численні провінціальні видавці, про яких навіть і не чула широка публіка, раз у раз зверталися до нього з замовленнями і ніколи не зустрічали відмови. Навіть не моргнувши оком, він міг за рахунок власної уяви доповнити збірку старовинних пісень чи легенд або ж за одним присідом дописати твір якогось надто зарозумілого чи передчасно померлого автора. Його шедевр, чотиритомний «Словник провансальських церковних скарбів», відзначений премією Французької Академії, вже сорок років забезпечував йому провідне місце в марсельському літературному та вищому світі, за яке з ним ніхто не наважувався змагатися.

Маючи такі заслуги, Огюстен де Мондес, здавалось, міг би дозволити собі деяку пиху. Але йому був невідомий цей порок, як, до речі, і будь-який інший. Розум каноніка ніколи не спочивав на вже зібраних лаврах і завжди звертався не до того, що зроблено, а лише до того, що доведеться робити завтра. Похилий вік аж ніяк не позначився на його невичерпній заповзятливості.

Отож, піднявшись на верхню приступку драбини-табурета, отець Огюстен сунув руку за свої фоліанти і здивовано звів брови. Він тричі повторив цю процедуру, залазючи мало не до пояса в темряву шафи, представив усі чотири томи «Словника скарбів», перевернув усі брошури і, нарешті, знервовано, з червоними плямами на обличчі й тривогою в душі, зіліз додолу. Його баночка з медом безслідно зникла.

«Невже Еме знайшла мій тайник?» — за непокоєно запитував він сам у себе. Відтоді,

як мадемуазель де Мондес здалося, що їй загрожує діабет, вона позбавила цукру всю родину, а надто свого молодшого брата каноніка... «У нас із Огюстеном завжди однакові хвороби».

Знаючи, як необхідні вуглеводи для інтелігентів, і щоб заморити черв'яка, який частенько гриз його між сніданком та обідом, канонік уже давно тримав у глибині шафи в стилі ренесанс баночку з медом, певний—певний до цього дня! — що пошана, якою були оточені його солідні праці, забезпечить цей скарб від будь-яких замахів.

З шафи від розлитого давно меду долинав солодкий паморочливий запах альпійських лугов, і отець Огюстен із серцем засунув у кишені свої липкі руки — в такому віці облизувати пальці нікуди не годилося. «Можливо, по неувважності я поставив його десь-інде», — промимрив він сам до себе і заходився відчиняти шухляди у трьох меблях для писання — старовинному італійському столі, дубовому секретері в стилі Людовіка XVI та гральному столі часів Наполеона III, застеленому поїденим міллю сукном: канонік мав звичку працювати не менше як над трьома творами водночас. Проте він даремно розглядав на всі боки повідомлення про смерть своїх колишніх парафіян. «Диви, я й не знав, що цього вже теж нема», — промовляв іноді він, не забуваючи ні на мить про свою головну турботу.

Власне, його непокоїв не стільки сам зниклий мед, як перспектива неминучої розмови з Еме, необхідність шукати іншу схованку і, таким чином, переладжувати весь звичний уклад життя.

Отець Огюстен вирішив негайно розповісти про все Мінні, жінці свого небожа Владіміра, яка здавна була його спільницею і регулярно поповнювала провізію. Він уже ступив кілька кроків до дверей, що вели до буфетної, як раптом почув голос сестри:

— Головне, ні слова абату. Він такий уразливий, що його краще не турбувати.

Йшлося про нього. Позаочі Еме завжди називала його абатом, хоч він уже ось п'ятнадцять років як канонік!

— Не забудьте почистити капелюх абата... Треба купити коробку пер для абата... Не турбуйте абата — він працює...

Огюстеном вона звала його лише віч-на-віч та в колі найближчих друзів і родичів.

Канонік квапливо відійшов од дверей. В домі, безперечно, спалахнула нова драма, про яку йому нічого не скажуть і в яку він сам намагатиметься не вплутатись. Можливо, служниця знов розрізала руку хлібним ножом, чи зайнялася олія в сковороді, чи консьєржка мадам Александра обізвала непристойним словом якогось квартиранта з четвертого поверху. Все це зовсім не хвилювало каноніка, якому була дуже на руку

та змова мовчання, що її підтримувала навколо нього сестра.

Він підійшов до столу. «Саме в той час [IV ст. до Різдва Христова] Піфій та Етімен...» В око йому впала маленька срібна ложечка у формі лілії, що лежала поміж ручок та олівців — подарунок однієї побожної парафіянки, яка їздила до Італії. Отець Огюстен запевняв, що тримає цю ложечку як сувенір, насправді ж він їв нею мед. Що він робитиме нею зараз?

Раптом, немов щось згадавши, він тихенько попрямував до дверей і притулювся до них вухом, щоб дізнатися, якого саме скандалу він муситиме не помічати. Слава богу, йшлося не про банку з медом.

2

Мадмуазель де Мондес, на два роки старша за брата, була ще нижчою на зріст, тобто майже ліліпутка. А втім у де Мондесів мало хто сягав за метр п'ятдесят... Личко в неї було маленьке і зморщене, немов суха груша. Вона прожила все своє життя без будь-яких пригод, і зараз, у сімдесят три роки, в неї не було ні минулого, ні достатньої уяви, щоб вигадати його. На відміну од багатьох старих дів, вона навіть не створювала ілюзії, що відхилила бозна-скільки женихів. З нею ніколи нічого не траплялося, і можна було лише дивуватись, що таке порожнє життя призвело до такої кількості зморщок на її обличчі.

Деякі люди народжуються в халупах із князівською душею. Що ж до мадмуазель де Мондес, то вона з'явилась на світ в одній із найродовитіших фамілій Провансу з серцем крамарки. Вона сама до кінця не усвідомлювала, як їй поталанило, що її брат обрав церковну кар'єру. Це дало їй змогу постійно жити в атмосфері ризниці і по чернечому служити богові, не залишаючи своєї домівки.

Вона завжди ходила в коротеньких сукнях, бо востаннє обновила свій гардероб ще до війни, коли було модно носити плаття до колін. Відтоді стара не купувала для себе жодних обнов, кажучи, що не треба кидати гроші на вітер, оскільки вона все одно незабаром помре.

Ціліснічні дні мадмуазель де Мондес проводила в буфетній, перераховуючи брудні ганчірки або перевіряючи витрати. Буфетна правила їй за спостережний пункт, за капітанський мостик і за місце для засідок водночас.

З цієї кімнати з незчисленними дверима та стінними шкапами, розташованої в центрі будинку, Еме могла стежити за подвір'ям, тримати під наглядом служницю, що поралась на кухні, і першою кинути назустріч відвідувачу, ледве зачувши дзвінок.

— Ти певна, Мінні, що бачила його минулого вечора? — запитала вона.

— Звичайно, тітко Еме, цілком певна, — відповіла графиня де Мондес.

— А о котрій ти лягла спати?

— Не пам'ятаю, тітонько, десь коло одинадцятої... Я не звернула уваги. Ми скінчили грати в бридж у Дансельмів після десятої, а потім я ще приготувала собі тизан¹.

— Невже у Дансельмів тебе нічим не частували?

— Ні, навпаки, але мені закортіло тизану.

— А де ж ти його готувала?

— Тут, у буфетній. Саме тому я й прийшла сюди, щоб переконатись, чи не залишила його часом на столі.

Графиня Мінні була вищою за всіх де Мондесів. Її нещодавно сповнилось сорок п'ять, але вона мала рожеве обличчя й високі груди, що їх завжди випинала вперед, немов співачка, і прикрашала всілякими бантиками та мереживами. Вже й так висока на зріст, Мінні не нехтувала нічим, аби здаватися ще вищою, немов прагнула зайвий раз показати свою зверхність над цією родиною пігмеїв, до якої увійшла, одружившись із Владіміром. Мабуть, ніхто у Марселі не носив тувель на таких високих підборах, як мадам Мінні де Мондес, а її власне густе попелясте волосся гордо здіймалося вгору завдяки цілій копиці кінського, накладного. Численні поклонники запевняли її, що в неї обличчя «зовсім у стилі вісімнадцятого століття». Вона згодом поклала це в основу свого «стилю». Її капелюшки були завжди рясно прикрашені п'р'ям рідкісних птахів, яке мальовничо розвівалось на вітру, коли вона йшла або їхала Алеями. Усе це надавало їй такого імпазантного вигляду, що в місті її не називали інакше, як «прекрасна амазонка».

— Чи розумієш ти, люба дівчинко, — говорила Еме, — що нам довелося б зняти останню сорочку, щоб купити знов такий браслет?

— Нічого не потрібно купувати, — відповіла Менні. — Я його знайду, от і все.

— Краще б ти його не губила, — провадила своє Еме. — Ось бачиш, саме тому я не ношу коштовностей... А взагалі зараз ти такого браслета вже ні за які гроші не купиш. Знаєш, яка це робота?! Він дістався мені ще від нашої бабусі полячки, якій його презентував на заручини наш дідусь. Я тобі подарувала його на весілля не для того, щоб ти його губила.

— Даруйте, тітонько, але ж це трапилось вперше за цілих двадцять п'ять років...

— Я негайно піду до Дансельмів, — відрізала мадмуазель де Мондес. — Браслет

міг зсунутися з руки і застрягти десь у кріслі. Таке часто трапляється.

— Стривайте, куди ви? — вигукнула Мінні. — Я ж вам сказала...

— Шшш! Абат! — просичала мадмуазель де Мондес, показуючи на кабінет каноніка. — Їй-бо, ти хочеш мене занапастити. Подумати тільки — це ж від його бабусі!..

— Повторюю вам, тітко Еме, що я прийшла додому з браслетом, — прошепотіла Мінні, в той же час запитуючи себе: «Чи справді він був на мені, коли я повернулась?»

— В такому разі, — мовила мадмуазель де Мондес, — він міг пропасти лише вдома. Куди ти кладеш коштовності, як роздягаєшся?.. Ти чуєш?

Звівши очі до неба, Мінні відновлювала в думці події минулого вечора.

— На туалетний столик, — стрепенулась вона.

— На який туалетний столик? У тебе в спальні немає ніякого туалетного столика.

— Тобто на столик для рукоділля, який мені править також і за туалетний, — пробелькотіла Мінні.

— А цього ранку ти хотіла його надягти і не знайшла. Ага, тепер усе ясно: в тебе його вкрали. Хто заходив до твоєї спальні вранці?

Для Мінні головним зараз було відмовити мадмуазель де Мондес од її наміру йти до Дансельмів та влаштовувати там галасливі розшуки. «Якщо я справді загубила браслет у них, то вони його незабаром знайдуть». Тому вона вирішила схопитися обіруч за останнє запитання тітки.

— Дайте згадаю, — відповіла вона. — Лулу зайшов поцілувати мене, як завжди, перед тим як відправитись до Торгової палати...

Мадмуазель де Мондес обурено низала плечима.

— Про цього бідолашного хлопчика не може бути й мови, — промовила вона. — Гадаю, ти не підозрюєш власного сина, га?

— Я нікого не підозрюю, тітко Еме. Ви запитали, хто заходив до моєї спальні, а я відповіла. «А що, коли це справді Лулу?» — раптом подумала Мінні. З її сумочки вже не раз безслідно зникали тисячофранкові білети, а минулого місяця так само нез'ясовно пропали дві старі запонки, які були б нічого не варті, коли б не золоті. Однак Лулу не наважився б узяти таку коштовну і помітну річ, як браслет... В її уяві виникли найрізноманітніші гіпотези, з яких найвірогіднішою була та, що... Та годі, про це ні гу-гу, а то не уникнути скандалу.

«А взагалі мені здається, що він був на руці, коли я повернулась. Такого зі мною ще ніколи не траплялось».

¹ Солодкий напій на зразок узвару.

— А мадам Александра? Вона приносила тобі ранкову пошту...

— Так, але вона не ступила далі коридору.

— Отже, це ніхто інший, як Тереза.

В кабінеті каноніка почулися кроки, і мадмуазель де Мондес застережливо притулила палець до губ. Потім, коли кроки віддалились, додала:

— До речі, коли хочеш знати, то це мене зовсім не дивує. Останнім часом я не влізлаю цієї дівчини. Вона стала така неуважна до роботи, а вчора, коли я вчитала їй за це, вона досить нахабно відповіла, що, бачите, нездужає. Я певна, що це не просто так.

— Та невже ви гадаєте...— поблажливо почала Мінні.

— Таратата. Я знаю, що кажу. Цих людей я наскрізь бачу. Чого доброго, вона ще втече од нас із украденим...

Мадмуазель де Мондес раптом замовкла і прошепотіла:

— Тихо!

Потім підійшла до столу і вдала, що уважно перебиває сочевицю, насипану на тарілці старої зіпсованої ваги «Роберваль».

До контори, човгаючи капцями, увійшла Тереза. Це була молода корсіканка з могутніми грудьми, яка могла б уважатись навіть вродливою, коли б природа подарувала їй довші ноги. Вона не любила митися, зате охоче напахчувалась одеколоном «Мі-моза». В неї були густі чорні коси, які вона прикрашала різнобарвними гребінчиками, сліпучо білі зуби та короткий ніс, досить правильної форми. Терезу порекомендував канонікові її земляк, що служив сторожем у церкві Реформістів. «Славна дівчина з бездоганної родини». Вона хотіла влаштуватися служницею в багатий дім, щоб зібрати собі на посаг. Вже два роки Тереза служила у де Мондесів, працюючи, мов та коняка. Спочатку Еме казала, що вона в захваті від неї, як траплялося кожного разу, коли на-

мали нову служницю. Потім усе зіпсувалось. Тереза мала нещастя якось зауважити в присутності мадмуазель де Мондес:

— Чого нам бракувало на Корсіці, то це Гарібальді.

— Хіба вам мало того, що у вас був Наполеон? — відпарирувала обурена стара діва.— А взагалі у вашому становищі краще не займатися політикою.

Відтоді вона з підвійною пильністю почала стежити за служницею.

— Слухайте, Терезо,— раптом мовила мадмуазель де Мондес, відриваючись від сочевиці.— Вранці, прибираючи спальню графині, ви часом не бачили її браслета — такого великого, золотого з бірюзою.

— Ні, мадмуазель,— відповіла Тереза, висовуючись з величезного буфету.— Я не помітила.

— Чого ви не помітили?

Тереза безтямно глянула на неї. Вона явно думала про щось інше.

— Не помітила, от і все.

— Вас не здивувало те, що ви його не побачили?

— Ні, мадмуазель.

— Отже він там був?

— Не знаю, мадмуазель, я не звернула уваги!

— Бачу, ви думаєте зовсім не про роботу. Тепер мені зрозуміло, чому стільки речей б'ються... чи взагалі кудись зникають,— в'їдливо зауважила мадмуазель де Мондес.— Це дуже прикро, але графиня й досі не може його знайти

Тереза метнула вогненний погляд на Мінні, яка, враз знітившись, невпевнено запитала:

— Можливо, ви кудись перекаляли його і самі забули?

— Ні, мадам, я його навіть не торкала,— відповіла Тереза і, взявши купу тарілок, почала до їдальні.

— Одягніть чистий фартух, у нас сьогодні гості,— кинула їй навздогін мадмуазель де Мондес.

3 Почувши дзенькіт трамвая номер сорок один, який зупинився на Райському узвозі, Марі-Франсуаза Асне — або Аснаїс, як вимовляють марсельці — щодуху вибігла з дому.

— Головне, багато не балакай,— крикнула їй з порсгу.

Кондуктор вправно підхопив Марі-Франсуазу і підняв її на площадку.

Трамвай з ляготом рушив уздовж вузької вулички, обабіч якої стояли низенькі, схожі між собою будиночки.

Проте Марі-Франсуаза була так схвильована, немов відправлялась у далеку подо-

рож. Вона відчувала, що сьогодні вирішиться її доля.

Відтоді, як вона досягла юності, Марі-Франсуаза мріяла лише про одне — якнайшвидше залишити Райський узвіз. Їй була противна ця брудна вуличка, яку завжди продував містраль, вона ненавиділа дім, у якому зроста, їй був нестерпний самий вигляд цих меблів під горіх, вицвілих акварелей і скляних люстр, які прикрашали їхню квартиру.

Вона вважала свого батька вульгарним — він завжди говорив лише про ціни на арахіс. Вона зневажала його за те, що він розбагатів і завжди думав лише про зиск, але, коли б він був бідний, вона зневажала б його ще більше.

Між п'ятнадцятьма та дев'ятнадцятьма роками час минає страшенно повільно, і Марі-Франсуаза встигла пройти кризу усіх химери. Вона послідовно мріяла стати актрисою, стюардесою, парашутисткою, втекти з дому, бути викраденою, встряти у якусь скандальну історію. Невідомо, як вона пробилася б крізь усі ці спокуси, коли б не кіно, де вона проводила весь свій час. Нещодавно Марі-Франсуаза приступила до справжньої авантюри — вона вирішила вийти заміж. Але не за будь-кого. Вона уподобала певний квартал: її обранець мав жити на Алеях...

Марі-Франсуаза дістала з кишені свого костюма низку дрібних перлин, які їй позичила мати і які в поспіху не встигла надягти.

Вона на якусь мить завагалась, розглядаючи скляне сонечко, зроблене під діамант, котре в останню хвилину сунула їй в руку стара гувернантка. «Це принесло щастя», — прошепотіла при цьому міс Нелл. Брошка не справила на Марі великого враження, але вона все-таки причепила її на вилогу жакета — Марі-Франсуаза була трохи забобонною.

«Коли він уже запросив мене пообідати в них удома, — міркувала дівчина, коли трамвай повернув на вулицю Канеб'єр, — то це, звичайно, не просто так».

Вона почала пригадувати фрази, які їй, насупивши лоба і дивлячись кудись у далечінь, проказував Луї де Мондес, коли вони востаннє їздили купатися на пляж до Естака.

Це було їхнє п'яте чи шосте побачення. Луї де Мондес признався їй у своїй глибокій байдужості до всього, у своїй втомі від надто численних любовних пригод та легких перемог, у своїх марних пошуках справжнього кохання, того кохання, яке, на жаль, в житті так рідко зустрічається.

Марі-Франсуаза відповіла, що вона добре розуміє його, що вона теж розчарована у сьогочасних мужчинах — вони всі такі грубі та вульгарні. Набравши повні жмені брудного піску і випускаючи його між своїми

рожевими пальчиками, вона навіть вимовила якусь фразу про «ідеального супутника»... Звичайно, вона не могла не помітити, що грудна клітка у Луї де Мондеса зовсім не розвинена, що спина у нього сутула і що він не стільки плавав, скільки просто сидів у воді. Але «ідеальний супутник» не обов'язково має бути спортивним чемпіоном.

В міру того, як трамвай наближався до Алей Гамбетти, її збентеження зростало. Коли трамвай підійшов до площі Лііто, вона дістала з сумочки дзеркальце й поправила і без того бездоганну зачіску. Брови в неї були трохи підмальовані олівцем, а колір помади на губах нічим не відрізнявся від кольору манікюру.

Найбільшого клопоту їй завдавали щоки, бо вони були круглі й рожеві. В дев'ятнадцять років не всім вдається мати тонке й видовжене обличчя, яким хизується більшість голлівудських зірок. Марі-Франсуаза змушена була визнати ту сумну для неї істину, що вона така ж кругловида, як і її батько. Щоб хоч трохи приховати цю ваду, вона в товаристві завжди втягувала щоки і, коли могла мовчати, міцно затискувала їх між зубами.

Вона зійшла з трамвая на площі Реформістів і повернула ліворуч, в бік Алей. Одвічний спокій, який панував у цьому парку, куди ледве долинав приглушений клекіт вулиці Канеб'єр, зеленуватий сутінок під старими платанами, приємна свіжість і прохолода, а надто ряди затишних особняків, що бовваніли за густими кронами дерев — все це сповнювало Марі-Франсуазу таким відчуттям, немов вона потрапила до едему. Вона милувалась архітектурним стилем там, де його зовсім не було, і кожний новий фасад викликав у неї таке захоплення, немов його збудував сам П'єр Пюже¹. Вона з заздністю думала про людей, які передавали з покоління в покоління, немов якийсь чудодійний амулет, впевненість у своїй зверхності над рештою людства.

Коли Марі-Франсуаза смикала за шнурок дзвоника, в неї було враження, що ніколи в житті вона не робила нічого важливішого.

Всередині тихенько задзеленчав дзвоник, зашурхотів шнурок, і перед нею відчинилися двері особняка де Мондес. Її погляду відкрився темний вестибюль.

— Кого вам треба? — почулося зі сходів.

Марі-Франсуаза відчула легеньке розчарування: тут, як і у всіх марсельських будинках, консьєржка жила на верхньому поверсі. Цього вона не чекала.

— Я до графа де Мондес, — відповіла вона, намагаючись кричати якнайтихіше.

— До якого? — запитала консьєржка.

— Графа Луї де Мондес.

¹ П'єр Пюже (1620—1694) — видатний французький скульптор та архітектор.

— А, це до Лулу. Тоді підіймайтесь на четвертий, сходи праворуч від вас. Та обережніше, бо там темно.

Потім цей же голос закричав:

— Месьє Лулу, до вас якась мадмуазель Марі-Франсуаза обережно рушила вперед і незабаром спіткнулась об сходи, які благородною дугою вимальовувались в сутінках. «Це справді грандіозно»,— подумала вона, розглядаючи залізне литво масивних билець.

4 Почувши крик мадам Александри, Лулу хутенько сховав польовий бінокль, за допомогою якого спостерігав, як приймає сонячні ванни незнайомка з бульвару Дюгом'є, бінокль, що його він випадково знайшов, пораючись в речах свого дядька Луї де Мондес, вбитого біля Дарданелл. Потім, намочивши у кафарці з водою свій гребінець, старанно причесався, підняв вузол краватки і кинувся в коридор, щоб зустріти Марі-Франсуазу.

— Ми обідаємо на другому поверсі у мого дядька каноніка.

Це «у мого дядька-каноніка» страшенно сподобалось Марі-Франсуазі.

— Можна подивитись, як ви живете? — боязко запитала дівчина, щоб показати, який великий інтерес вона виявляє до нього. — Сподіваюсь, це не виглядатиме непристойно.

— Звичайно, ні,— недбало махнув рукою Лулу, ведучи її темним коридором.— Ось тут...

Четвертий поверх особняка де Мондес був досить-таки неоковирний, і Лулу з більшою охотою почав би екскурсію з іншого місця.

Окрім комірчини мадам Александри, спальні Терези та гарсоньєрки Лулу на четвертому поверсі було ще кілька кімнат, що їх заповзятлива мадмуазель де Мондес здавала в оренду відставним морякам, вдівцям та старим парубкам, які готували собі їсти на спиртовках. Запах там стояв жахливий.

Лулу відчинив одні двері:

— О, та це ж чудово! — вигукнула Марі-Франсуаза ще до того, як встигла заглянути всередину.

Все умеблювання кімнати складалося із ліжка, застеленого стьобаною ковдрою, тумбочки із червоного дерева з мармуровим верхом, стінної шафи, абияк завішеної порт'єрою та круглого столика на одній ніжці, заваленого детективними романами та ілюстрованими журналами. Тут навіть не поміняли виляглих квітчастих шпалер, які

залишилися ще відтоді, як у гарсоньєрці жив кучер.

— Як бачите,— мовив Лулу,— це звичайна студентська мансарда, але вона мені подобається: тут я можу відчувати себе вільним.

— Уявляю, як вам хочеться усамітнитися й відпочити після цієї Торгової палати,— зауважила Марі-Франсуаза.— У вас багато роботи, правда?

— Так, багато, але вона дуже цікава. А втім у нашій родині завжди займалися великими справами.

Неначе ці «великі справи» чимось відрізнялися від тієї торгівлі арахісовою олією, яку вів месьє Асне!

— Колись я хотів служити в армії, бо це теж фамільна традиція,— провадив далі Лулу.— Але оскільки війна скінчилась, це стало не цікаво.

Марі-Франсуаза захоплено слухала, не пропускаючи жодного слова, очі в неї блищали, щоки були втягнуті і надійно затиснуті між щелепами.

— Я також мріяв піти на урядову роботу, скажімо, в поліцію.

— Та невже? — здивовано вигукнула Марі-Франсуаза.— В поліцію?

— Так, так, це напевне дуже цікаво. Репресія!

Лулу не став пояснювати, яка саме репресія і проти кого: він і сам цього до ладу не знав. Просто йому сподобалось це слово. Йому завжди хотілося бути начальником і мати велику владу, байдуже в якій саме галузі. На жаль, шлях до великих кар'єр був для нього назавжди відрізаний тим фактом, що Лулу так і не спромігся закінчити лицей, звідки його вигнали як безнадійного. нездару, після того як він просидів три роки в другому класі. Балакаючи про Торгову палату, він ніколи не згадував, що працює там стенографістом — єдиний фах, який виявився йому до снаги.

Марі-Франсуаза сподівалась, що розмова перейде на сентименти і навіть вирішила не відмовитись од поцілунку.

— Ходімо обідати,— сказав Лулу.— Вже час.

Спускаючись по сходах, він говорив їй про те, як тяжко древнім фаміліям підтримувати в порядку їхні домівки, як кожного року зростають податки на них і як важко знайти кваліфікованих слуг, що могли б упоратись з таким великим будинком.

Слухаючи його, Марі-Франсуаза міркувала, як засяє цей прекрасний особняк і які бали тут можна буде влаштувати, коли сюди увіллються нажиті під час війни грубі батькові грошики, що досі так по-дурному витрачались на будівництво нових складів та комор!

Мінні сиділа праворуч від каноніка, Марі-Франсуаза ліворуч. Перед ними, між небожем Владіміром та троюрідним небожем Лулу, в центрі загальної уваги, примостилася мадмуазель де Мондес.

— А знаєте, знайшовся мій молитовник,— прошамкотів отець Огюстен, розгортаючи серветку, яка тут же упала додолу.— Так... я не казав тобі про це, щоб даремно не турбувати... але нещодавно я залишив його в Арльському поїзді. Так от, якийсь добродій знайшов його і, побачивши на обкладинці мою адресу, надіслав мені. Як не кажіть, а на білому світі ще не перевелися чесні люди.

— Чесні люди, чесні люди... де там,— голосно кинула мадмуазель де Мондес, в той час як Тереза подавала кавун.— В наш вік чесну людину ще треба пошукати, правда, Мінні?

— В усякому разі, коли я натрапляю на неї, це мені завжди приємно. Як сказав поет: *Nos juvat et melli est... melli est*,— виразно повторив канонік, нахилиючись до своєї небоги.

Але Мінні, яка все ще думала про свій браслет, не звернула на нього уваги.

Важко зітхнувши, старий повернувся до Марі-Франсуази:

— Ви вивчали латину, мадмуазель? — запитав він.

— Так, монсиньйор,— зашарівшись, промовила Марі-Франсуаза.

— Монсиньйор, монсиньйор... Яка вона мила! Це лише в Італії так легко розкидаються «монсиньйорами». Тут я всього-на-всього месьє канонік.

— Скажи, Огюстен, що ти вже давно міг би стати єпископом, коли б захотів,— зауважила мадмуазель де Мондес.

— Так, але я вирішив присвятити себе науці... Отже, мадмуазель, ви зрозуміли, що я щойно сказав: «Це мені приємно, як мед». Це рядок із Горація.

Стіни їдальні були обтягнуті зеленкуватими обоями, на яких біля товстелезних пальмових стовбурів, під густими лисями кронами на поїдених міллю лугах паслися олені та лані. Тінь платанів, відбиваючись у вікнах, створювала в кімнаті якийсь акварійний присмерк.

Входячи до їдальні, Марі-Франсуаза в думці ще раз повторила пораду матері: «Головне, багато не балакай». Пересторога виявилась зайвою. Вона не змогла б вставити жодного слова навіть коли б захотіла, бо графиня де Мондеси, які цілими днями розмовляли пошепки, опиняючись за столом, раптом здіймали страшний галас, і кожний просторікав, про що йому заманеться. Цього разу, коли канонік говорив про багатство латинського синтаксису, Мінні рап-

том згадала, що після обіду вона мусить поїхати на приміську дачу в Обань. Почувши це, Лулу, хизуючись перед Марі-Франсуазою, почав вихвалити красоти цієї дачі та викладати свої погляди щодо обробки землі. Мадмуазель де Мондес відповідала на вмання то одному, то другому, то третьому. Проте, коли входила служниця, її обличчя враз набувало таємничого виразу і вона переходила на німецьку мову.

— Це щоб не розуміли слуги,— пояснила вона Марі-Франсуазі.

— Ви вмієте по-німецьки, мадмуазель? — запитав її канонік.

Марі-Франсуаза зніяковіло захитала головою.

— Завжди слід знати мову ворога,— зауважила мадмуазель де Мондес.— Наш брат загинув біля Дарданелл.

І Марі-Франсуаза раптом відчула себе страшенною міщанкою: адже її виховувала англійська гувернантка.

Оскільки всі прибори були з гербами, вона не надала жодної ваги простенькій полотняній подекуди зацерованій скатертині; більш того, у її очах це було виявом аристократичної скромності. За золотою кайомкою навіть не помітила, що всі тарілки вищерблені й потріскані, і навіть не зауважила смаку нечисленних наїдків. Зате обоє викликали в неї справжнє захоплення.

Люди, на яких ми за інших обставин не звернули б жодної уваги, раптом неймовірно зростають у наших очах, коли виявляється, що від них певною мірою залежить наше кохання.

Такими були де Мондеси для Марі-Франсуази. Стара мадмуазель Еме, якій вона, мабуть, подала б кілька су, якби зустріла під церквою, манюсінський канонік, який, сам того не помічаючи, витирав губи своїм мууровим поясом, графиня де Мондес у своєму фантастичному туалеті з бантиками та мереживами — всі вони зараз викликали в Марі-Франсуази почуття найглибшої поваги, бо в їхніх руках була її доля. «Якої вона думки про мене?» — з тривогою запитувала вона сама в себе.

Найімпозантнішим та найстрашнішим з усіх їй здавався граф Владімір де Мондес, похмурий, жовтолиций, з вузьким, майже облізлим черепом і ріденькими обвислими вусиками. Коли граф їв, він мав звичку збирати із скатертини все, що здалося йому кісточкою або насінною, та складати це все в окремі блюдця. Щойно він назбирав цілу жменю кавунячого насіння і ремствував, що з баклажанів, перед тим як їх смажити, не вибрано все сім'я.

— Прошу тебе, Влад, не треба сперечатись при каноніку,— шепнула йому на вухо мадмуазель Еме.— На десерт у нас буде

компот із вишень, і я складу для тебе в купку всі кісточки... *Kirschen Compote*,— голосно додала вона, помітивши на порозі Терезу.

Це раптом скерувало думки графа у несподіваному для всіх напрямку — він із сумом згадав про свої польські маєтності, втрачені через усякі революції. Тисячі гектарів під Краковом, ліси, що їх він бачив лише один раз, коли йому було тринадцять років.

— До тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року по всій Європі, крім Росії, можна було їздити без паспорта,— зауважив він.

— Ми торгуємо арахісовою олією і добре знаємо, що таке митний кордон.

Це була єдина фраза, яку наважилась вимовити Марі, але й цього виявилось забагато.

Граф Владімір припинив на мить потрошити помідор і кинув на неї повний зневажливої поблажливості погляд.

Графиня де Мондес подумала, що Марі-Франсуаза надто молода і надто розмальована. «Це було б безумством для Лулу одружитися з цим дурним зеленим дівчиськом»,— промовила вона сама до себе, але раптом пригадала, що сама була не старшою, коли виходила заміж за Владіміра. «Саме тому цей шлюб такий невдалий». Насправді ж їй не подобалась сама ідея з'явитися, скажімо, до Дансельмів у супроводі двадцятирічної кралі. «Ви знайомі з моєю невісткою?» Ні, у Лулу ще є час.

У мадмуазель де Мондес не було ніякої думки. Спочатку їй навіть сподобалось, що Лулу привів цю дівчину: у Асне було багато грошей, а це ніколи не завадить. До того ж Марі-Франсуаза, здавалось, припала до серця «абату», в якого було уподобання до молодих: у його віці нові співрозмовники трапляються не так вже й часто.

Тереза човгала своїми капцями вдвоє гучніше, ніж звичайно, і кидала на гостю зовсім недружелюбні погляди. Вона весь час забувала подати чергову страву Лулу, так що той, нарешті, не витримав:

— А мені, Терезо! — люто вигукнув він, коли вона попрямувала до виходу, залишивши його без вишневого компоту.

— Нечиста совість — погана пам'ять,— багатозначно промовила мадмуазель де Мондес і, простягнувши Марі-Франсуазі коробку з сахарином, додала: — Компот не солодкий — через абата.

— А втім, він чудовий, люба сестро, чудовий,— вигукнув канонік.— *Hyblaeis apibus florem depasta salicti...* Це із Вергілія, мадмуазель, як ви, безперечно, впізнали. *Hyblaeis apibus...*

На цей раз Мінні, нарешті, склепила повіки — вона все зрозуміла. Між ними здавна існувала домовленість — коли канонік ви-

мовляв латинську фразу, у якій згадувалось слово бджола або мед, це означало, що запас меду в його шафі вичерпався. На цей випадок у каноніка була ціла серія цитат, починаючи від славнозвісного вірша «Бджіл Гіблійських рої, соком квітів насичені», який він щойно проказав, аж до знаменитого «*Medio flumine mella petere*», що означало «шукати мед посеред річки», інакше кажучи, домагатися неможливого.

Коли всі підвелися з-за столу, Лулу вибачився і сказав, що мусить бігти до Торгової палати: зразу після обіду там мало відбутися важливе засідання, на якому була обов'язковою його присутність. Машинально він помацав нагрудну кишеню, щоб переконатися, що олівці на місці.

— А вас я залишаю з моєю родиною,— мовив він до Марі-Франсуази.

Проте за хвилину родина розійшлася, хто куди.

Ні з ким не попрощавшись, граф Владімір взяв у обидві руки блюдця з кісточками і пішов до себе на третій поверх. Еме сказала, що в неї є справа на четвертому поверсі, і, повернувшись до Мінні, прошепотіла: «Поки Тереза митиме посуд». Що ж до графині, то, як уже було заявлено під час обіду, вона вирушила на дачу в Обань, де треба було «дати кілька вказівок» полоніцям.

В коридорі її наздогнав канонік.

— Баночка зникла,— прошепотів він.

— Ой, пробачте, дядечку, це я винувала,— відповіла Мінні.— Я її взяла вчора увечері, щоб підсолодити тизан, і, оскільки там вже нічого не залишилось, викинула геть. Просто я забула сказати вам про це.

— А, слава богу, нарешті я заспокоївся.

— Я вам сьогодні ж принесу цілу банку, слово честі.

Не наважуючись перервати цю інтимну розмову, Марі-Франсуаза ні в сих, ні в тих стояла якийсь час у передпокої, з захопленням розглядаючи колекцію старих риз та хрестів із слонової кістки на тлі чорного велюру.

— Ви нікуди не поспішаєте?— запитав у неї канонік.— Тоді ходіть до мене, трохи побалакаємо.

І вже в перший візит до де Мондесів Марі-Франсуаза була удостоєна честі мати півторогодинний *tête-à-tête* з почесним каноніком, який встиг за цей час прочитати їй вступ до своєї сорок третьої праці — «Принципи та методи фокійської колонізації».

6 Драма спалахнула під вечір, коли Тереза побачила, що хтось учинив обшук в її кімнаті, порався в шафі, перевернув кошик з корсіканськими сувенірами і навіть розв'язав коробку від тувель, у якій вона зберігала свої заощадження. Вона кулею

злетіла вниз і, палаючи від гніву, увірвалася до контори, де мадмуазель Еме саме перевіряла, що лежить у шухлядах.

— Хотіла б я знати...— вигукнула Тереза.

— Не треба стільки галасу, дитя моє,— сухо зауважила мадмуазель де Мондес.

— Хотіла б я знати, мадмуазель, хто копірився в моїх речах!

— Це я, Терезо, я не маю звички нічого приховувати,— відповіла стара діва.— І я зробила це у ваших же інтересах, перш ніж повідомити в поліцію про зникнення браслету мадам Мінні. Словом, якщо у вас була хвилина запаморочення, то ще не пізно схаменутися.

— Отже ви вважаєте мене за злодійку?

— Не так голосно,— мовила мадмуазель де Мондес, показуючи на двері.— Абат не повинен про це знати... Я вас ні в чому не звинувачую — просто я попереджаю, що скоро ми викличемо поліцію. До речі, нема нічого дивного в тому, що коли в домі зникає якась коштовність, то перш за все підозрюють слуг.

Тереза потемніла від люті і з налитими кров'ю очима промовила:

— Так, мене мають за злодійку, інакше не скажеш. Що ж, коли це так, то, мабуть, мені справді краще про все розповісти.

— Певна річ, Терезо, коли ви щось знаєте, то скажіть.

— Замість шукати зло там, де його нема, мадмуазель, слід було б заглянути туди, де його ціла купа... Мене збезчестили... ось уже чотири місяці. Вже навіть видно,— вигукнула вона і, як доказ, зірвала фартух.

Мадмуазель де Мондес лише скептично знизала плечима.

— Як же це могло статися, дитя моє? Адже у вас немає вихідних днів.

— Для цього не треба було нікуди виходити.

— Як? То ви привели мужчину в дім? Звичайно, це і є злодій! — вереснула мадмуазель де Мондес, яка все ще не могла забути про браслет.

Плечі Терези здригнулися від ридання.

— Та ні ж бо, мадмуазель, нікого я не приводила. Це месьє Лулу... це все месьє Лулу наробив... Ну, от я й сказала!

Вже кілька тижнів, сама не своя від горя й тривоги, Тереза мовчала, боячись, що її виженуть. «Я ж не зможу повернутись додому в такому стані, показати всьому селу мою ганьбу. Батько навіть на поріг мене не пустять,— міркувала вона і кожного ранку, ледь прокинувшись, вирішувала: — Сьогодні ж я про все розповім графові, обов'язково розповім... А втім, мабуть, краще сказати про все месьє Лулу — адже це він наробив. Боже мій, боже мій, що зі мною буде?»

Але дні минали, а вона все ще мовчала,

і ось-ось мав настати час, коли у її признанні вже не буде потреби.

Несподіване звинувачення в крадіжці в таку мить до глибини душі обурило її і надало хоробрості, якої їй досі бракувало. Зараз, звільнившись від свого секрету, вона розплакалась і з блискучим від сліз обличчям, з палаючим носом, здригаючись від судорожного ридання, побігла на кухню.

Двері з кабінету відчинились.

— Що трапилось? — лагідно запитав канонік, який і так усе чув.

— Нічого, мій друже, нічого важливого,— жваво відказала мадмуазель де Мондес, прямуючи йому назустріч.— Просто служниця зробила ще одну дурість.

І вона зачинила двері.

Хоча, щоб надати собі ваги, мадмуазель де Мондес усе життя вигадувала драми, зараз, опинившись перед лицем справжньої драми, вона страшенно розгубилась. Їй раптом замакітрилось в голові, і, щоб не впасти, вона сіла на табурет і подумала, що зараз було б дуже до речі посмоктати шматочок цукру, змоченого в м'ятній настійці на спирту. Та хіба ж у цьому домі знайдеш шматочок цукру!..

Потім, трохи очунявши, вона піддалася своїй природній підозрливості. Тереза могла збрехати і звинуватити Лулу у вчинку, якого він не робив... Адже цей маленький Лулу завжди був такий серйозний, ніколи не спізнивався на роботу, мріяв про шлюб! Якщо в нього й були пригоди... хлопець залишається хлопцем, на те й молодість... Але він був дуже обережний в таких справах і ніколи не подавав приводу для скандалу...

Це звичайнісінький шантаж та обмова, ось що це. Безчесній дівчині, яка здатна вкрасти браслет, нічого не варто вдатися до шантажу — отже дивуватись нічого. І мадмуазель де Мондес швиденько почвралала на четвертий поверх, щоб розпитати про все мадам Александру.

Та ба — відповіді консьєржки розвіяли всі ілюзії мадмуазель де Мондес.

— Коли ви селили поруч молоду дівчину та хлопця, цього треба було сподіватися,— зауважила мадам Александра.— Я не раз заставала їх удвох серед дня і чула, як вони гомонять уночі. Мушу сказати, що Тереза...

— Це вона спокусила мого маленького небожа?!

— Ні, мадмуазель, якраз навпаки. Вона, як могла, захищалася. Але цей ваш Лулу страшенно заповзятливий, він їй проходу не давав. От вона й не витримала. В такому віці це цілком зрозуміло. До того ж, вона корсіканка, а в них, як ви знаєте, гаряча кров.

— А чому ви раніше мені про це не сказали, мадам Александро?

— Це не моє діло, мадмуазель, у мене по горло клопоту через графа Владіміра, який завжди викидає на подвір'я гниле насіння та кісточки від фруктів, коли я вже закінчила замітати. А потім цілий день бігаєш по сходах — то пошта, то хтось прийшов, то ще щось. Коли б це був не месьє Лулу, я сказала б. А так...

— Ось ми і влипли,— мовила мадмуазель де Мондес.

— Це безперечно,— відповіла мадам Александра з веселими іскорками в очах.— Ви помітили, як нервується Тереза? Вірте мені, тут буде принаймні двійко.

Коло шостої повернулась графиня Мінні, збуджена, рожевошока, з пишним фазанячим пером на фетровому капелюшку. По дорозі з Обані вона вирішила заглянути до Дансельмів і трохи затрималась. Вигляд у неї був щасливий і вдоволений.

— Так знаєте, тітко Еме,— мовила вона,— тепер я певна, що вчора повернулась додому з браслетом. Здається, ви маєте рацію. Це Тереза.

— Бідолашна моя Мінні, в мене є новина для тебе,— важко зітхнула мадмуазель де Мондес.— Ти скоро станеш бабусею.

7 Граф і графиня де Мондес бачились дуже рідко і майже ніколи не розмовляли між собою, хоч взагалі на протязі двадцяти п'яти років їхнього подружнього життя в них ніколи не виникало жодних сварок чи суперечок. Під час коротких вимувених зустрічей на сходах, в коридорі їхніх покоїв або за столом у абата вони трималися з винятковою чемністю. Просто їх шлюбні узи розпались, і вони стали більш чужі одне одному ніж тоді, коли ще не були знайомі.

Невдовзі після народження Лулу постійні головні болі примусили прекрасну Мінні спати окремо. Хирлявий граф Владімір навряд чи дуже переживав цю подію. Так минуло кілька років, поки Мінні не зажадала окремої ванни. Обурений Влад почав замикати на ключ свій туалет, і таким чином нагоди для зустрічей та обміну думками про життя у подружжя де Мондес були зведені нанівець.

Мінні з головою поринула в бурхливе світське життя. Більшість часу вона проводила у модистки, котра була в захваті від неї, як, скажімо, був би в захваті від свого клієнта кондитер, коли б той щодва тижні замовляв у нього фігурний торт.

Мінні репрезентувала родину де Мондес щоразу, коли треба було з'являтися на людях. Пробачившись за свого дядька, тітку, чоловіка, вона завдяки природній величності буквально ошасливила своєю присутністю то якусь заплакану вдову, то моло-

де подружжя, то нового головного суддю. Вона, як ніхто, вміла надати врочистості будь-якій церковній відправі і першою потрапляла до ризниці або під кропило.

Мінні здавна керувала господарством на дачі в Обані, де проводила найжаркіші літні дні вся родина де Мондес, крім Владіміра. Вона була віце-президентом благодійницького Товариства Ложки Молока. Крім того, вона мала славу прекрасної картярниці, і, за її словами, гра в бридж покривала всі її витрати на переїзди.

Така сила щоденно витраченої енергії свідчила про певну віру в життя, що надзвичайно контрастувало з природженим песимізмом та фізичною кволістю графа Владіміра.

У вісімнадцятому граф записався добровольцем на військову службу, але не встиг потрапити на фронт, як закінчилася війна. Проте це не завадило йому захворіти в армії на плеврит, від якого, на його думку, він і досі не оклигав — це було для нього уроком. Довгожданий мир приніс йому втрату знаменитих польських маєтностей, що її аж ніяк не компенсував невдалий шлюб з амазонкою Мінні.

Граф де Мондес рано переконався, що всі зусилля, яких ми докладаємо заради когось — благодійництво, самопожертва, проста люб'язність, є в кращому разі нічим іншим, як проявом егоїзму, потребою викликати захоплення, шану, подяку, а то й просто вульгарним домаганням особистої вигоди. Навколо нього ніколи не бракувало прикладів цього добродесного лицемірства.

Не маючи жодної потреби в людській повазі для підтримування почуття власної самоповаги, граф де Мондес нізащо в світі не ворухнув би пальцем заради іншої людини, і слід сказати, нікому й на думку не спадало чекати від нього чогось подібного.

Коли живеш один, багато думаєш. Граф Мондес невпинно розмірковував про походження речей та живих істот і дійшов висновку, що всі життєві сили містяться в ембріонах, зародках та насінні. Наприклад, у зернятку яблука закладено досить енергії, щоб з нього вибухалась ціла яблуня, а з насіння одного кавуна може вирости цілий баштан. З другого боку відомо, що спирт добре зберігає клітковину. Ось чому граф де Мондес так ретельно підбирав за столом всі кісточки та зернини, які потім сушив на підвіконні, зсипав у окремі пляшки і заливав чистим спиртом, купленим в аптеці. Таким чином в нього виходила настоянка життєвої сили, яку він щодня поглинав невеличкими дозами, за спеціальною метою, по черзі з кожної пляшки, поступово руйнуючи собі печінку.

Того вечора граф страшенно здивувався, коли до його кімнати раптом увірвалася

дружина, і приголомшено запитав:

— Що трапилось, мій друже? Адже сьогодні не кінець місяця.

Річ у тім, що граф та графиня де Мондес сходились в кінці кожного місяця і порівнювали зроблені витрати. Щоправда, їхнє майно ніколи не було спільним — на цьому з обережності наполягали де Мондеси, коли складався шлюбний контракт: вони не хотіли, щоб їхні польські маєтності потрапили до чужих рук. Таким чином, граф і графиня жили кожне за свій рахунок. Владіміру доводилось скрутніше, ніж його дружині: щоб не наймати прибиральниці, граф сам замітав у своїй кімнаті, розташованій якраз над кабінетом каноніка, і кожного ранку чекав, коли мадам Александра піде з двору, щоб викинути сміття крізь вікно.

Що ж до Мінні, то вона була страшенно марнотраткою: в її спальні іноді аж за північ горіла електрична лампочка. Очевидно, спадщина її батька, месьє д'Орлеон-Водана, колишнього цивільного судді, була значнішою, ніж це здавалось де Мондесам. Інакше довелось би визнати, що Мінні сама заробляє гроші, а це вже не лізло ні в які ворота. В усякому разі, графа ніколи не цікавило, як вона зводить кінці з кінцями.

— Що трапилось, Маргарито? — знову запитав він, вперше за багато років назвавши дружину її справжнім ім'ям — це повинно було означати його несхвалення такого незвичайного візиту.

В той час, як графиня розповідала чоловікові про неморальну поведінку Лулу, останній, закінчивши стенограму вельми важливої доповіді про перспективи торгівлі чорносливом, просторікав у кафе «Айсберг» серед групи товаришів. Тут він почував себе королем. Його ніхто не перебивав, його називали графом, від нього навіть не завжди вимагали платити за випиту каву. Поруч з цими синками судовласників, юними олійними принцями та мильними баронами він міг строїти з себе справжнього аристократа.

Відкинувшись у кріслі і гойдаючи ногою, він з компетенцією, завидною в очах його аудиторії, говорив про жінок. Отож зараз в нього є коханка з Корсіки, сліпуча красуня, яка з любові до нього залишила свій острів і поселилась в Марселі. Вона не тямить себе від кохання так, що іноді серед ночі починає плакати без жодної підстави.

— Взагалі ж треба розуміти, що їхні нерви зроблені не так, як наші... До того ж, вона повинна інстинктивно відчувати, що це не триватиме вічно, що скоро кінець.

Бо Лулу вона почала набридати, як решта. Він всерйоз міркував про те, щоб одружитися.

— Рано чи пізно ми всі приходимо до цього. Коли ж ідеться про нашу родину, то

тут і ім'я, і традиції зобов'язують подумати про нащадків... Відомо, що найкращі чоловіки ті, у кого була бурхлива молодість.

Оскільки наближався час вечері, він не дбало попрощався і, задерши голову, вихлястою ходою рушив до Алей, страшенно задоволений з себе. Біля особняка, під платаном, він побачив батька, який зустрів його поглядом, сповненим безмежної зневаги.

8

Весь наступний тиждень в особняку де Мондес панувала тяжка атмосфера. Всі жили з відчуттям драми—справжньої, неприховної, грубої. Вона була присутня в кожному слові, в кожному погляді і кожному зітханні. Де Мондеси перешіптувались між собою, зустрічаючись в темних кулуарах, і сумно кліпали очима. Ніхто не знаходив розв'язки і не наважувався її запропонувати. Невдовзі мала народитися дитина, але можна було подумати, що в домі лежить небіжчик, якого відмовилось поховати похоронне бюро.

Лулу навіть не намагався щось заперечувати, та й який був у тому сенс? Він просто розвів руками і спробував перекласти всю відповідальність на інших. Врешті, Тереза винувата так само, як і він. До того ж, батьки не давали йому грошей, а на те, що він заробляв у Торговій палаті, навряд чи можна утримати пристойну коханку. Нехай ще скажуть йому спасибі, що в нього не трапилось подібної пригоди з якою-небудь кокеткою. Отоді вони почухали б собі потилицю.

— Ти повинен був робити, як усі, і знайти собі заміжню жінку,— роздратовано кинула йому мати.

Що ж до графа де Мондес, то він заявив, що раніше за таку витівку Лулу відправили б на Мадагаскар або у Камерун... Тоді він би знав.

— На Камерун цього бідолашного хлопчика?! — обурилась мадмуазель де Мондес.— Влад, в тебе немає серця.

— Скажіть краще — грошей, щоб заплатити за його переїзд,— відповів Владімір.

Після того, як Тереза призналась у своєму нещасті, вона зовсім відбилась од рук: могла аж до полудня не замітати в покоях, кожного дня розбивала тарілку і подавала підгорілі страви, рясно приправлені сльозами.

— Що трапилось з нашою бідною Терезою — вона весь час плаче? — безневинним голосом запитував канонік.

Він і досі вдавав, що нічого не знає, хоча ніхто, крім сестри, в це не вірив.

— Ви уявляєте — такий скандал в домі священослужителя! — стогнала мадмуазель де Мондес.

Біда, як відомо, не приходиться сама. Одержавши від одного із своїх квартирантів асигнацію в п'ять тисяч франків, мадмуазель де Мондес згорнула її «в шістнадцятеро» і, затиснувши в жмені, щоб ніхто не бачив, що в неї є гроші, пішла собі до обіду гуляти по Алеях. Повернувшись, вона розтулила кулак, але асигнації в ньому не знайшла. Звичайно, це все Тереза... як і в історії з браслетом, про який зараз більше не наважувались згадувати.

— Вона користується з цього, шельма, вона нас грабує,— казала мадмуазель де Мондес.

Мадам Александра не проминула нагоди піддати жару.

— Ви ж знаєте цих корсіканок — гарячі голови, самі себе не тямлять. Дивіться, щоб Тереза, боронь боже, не вискочила серед ночі у вікно. В такому становищі від неї можна всього чекати!

— Еге ж,— відмовила стара діва.— Саме цього нам ще бракувало.

В Марселі плітки мають крила, і незабаром про скандал в особняку де Мондес заговорив весь квартал.

Одне було безперечно — Тереза ні в якому разі, ні за яку ціну не хотіла повертатися додому. А втім, про ціну не було й мови: граф Владімір привселюдно заявив, що не викине на цю справу жодного су, а всі знали, що коли йдеться про гроші, слово графа твердіше за граніт. Мадмуазель де Мондес казала, що вона згодна продати якусь меблю або розп'яття, але як винести з будинку річ, щоб цього не помітив абат? Про це годі було й думати.

— А ти, Мінні? Врешті, це твій син!

Мінні безпорадно знизувала плечима. Вона вже розмовляла з Терезою, і їй здалося, що ця дівчина не збирається домагатися матеріального зиску від цієї ситуації.

— Ще б пак — вона вже стільки у нас украла! — мовила мадмуазель де Мондес.— Але в такому разі чого вона хоче? Це жахливо! Треба ж, щоб це сталося саме в той час, як Лулу вирішив оженитися і знайшов дуже підходящу партію. У цих Аснаїсів купа грошей... Про це все місто знає. Як же за таких умов...

— Це справді жахливо,— мрійно промовила Мінні, але ніхто так і не зрозумів, що саме вона мала на увазі.

Материнські почуття графині де Мондес були вельми складні та заплутані.

9 Після відвідин особняка де Мондес Марі-Франсуаза жила немов у трансі. Загалом вона була ще незіпсована істота і не вміла приховувати своїх почуттів. Послухавши її, можна було б подумати, що особняк де Мондес — це останній оплот

аристократичної думки, а самі де Мондеси — найвидатніші люди з усіх, когось вона будь-коли зустрічала. В цьому будинку, умебльованому за «стилі середньовіччя», є справжні музейні колекції, розповідала вона. Лулу де Мондес живе у кімнаті, як дві краплі води схожій на монастирську келію. За столом всі найприроднішим чином розмовляють або по-німецьки, або по-латинськи. Граф Владімір, безперечно, походить від польських королів. Що ж до каноніка, який вшанував дівчину довгою літературною розмовою, то це, на її думку, був один із найвидатніших французьких письменників, звичайно, в серйозному жанрі. Дивно, що цього досі не визнала вся країна.

Здавалось, за один обід в особняку де Мондес Марі-Франсуаза пізнала більше, ніж за дев'ятнадцять років буржуазного виховання в лоні своєї родини на Райському узвозі.

— У де Мондесів серветки складені інакше... У де Мондесів каву п'ють в їдальні... У де Мондесів...

У мес'є Асне гуло в голові від цих розмов.

— Слухай, дитя моє,— не витримав він,— якщо тобі так припало до серця життя у де Мондесів, то перебирайся до них.

— Але ж саме про це...

І Марі-Франсуаза почала підмовляти матір запросити в гості Лулу — цього вимагала звичайна чемність. Але Марі-Франсуаза хотіла, щоб обід відбувся в ресторані.

— Певна річ, ми його запросимо, але навіщо поспішати,— відповідала мадам Асне.

Міс Нелл розчулено хитала головою.

Водночас у житті Марі-Франсуази сталися певні зміни. Вона раптом почала кожної неділі ходити на утреню, хоч досі нехтувала цим чи не з часів конфірмації. Її перестало цікавити кіно, усі свої вечори вона проводила в муніципальній бібліотеці, схилившись над фоліантами in quarto «Словника провансальських церковних скарбів».

— Ви, напевне, пишете дисертацію? — з повагою запитав у неї бібліотекар.— Цими книгами мало хто цікавиться.

Того ранку, коли в домі Асне задзвонив телефон і графиня де Мондес запросила Марі-Франсуазу на чай до кондитерської «Кастельмура», дівчина заплігала від радощів. Більше не могло бути жодних сумнівів — за годину мало відбутися довгожданне вирішальне побачення майбутньої свекрухи з майбутньою невісткою. А потім — офіційна пропозиція.

— Це все добре, дуже добре,— проплямкав своїми товстими губами мес'є Асне,— але я мушу серйозно поговорити з цим молодиком і, попереджаю, шлюбний контракт складатиму я.

В глибині душі його дуже тішила ця ува-

га до онуки збирача маслин з боку людей, котрі, якщо повірити Марі, ні разу в житті не нагнулися, щоб зав'язати бант на своїх черевиках.

Марі-Франсуаза знов позичила в матері кольє з дрібних перлин і почепила на вилогу жакета неоковирне сонечко міс Нелл. Коли вона підходила до «Кастельмура», обличчя її світилося певністю і щоки роздувалися від нестримних радощів.

10 Поява в «Кастельмура» прекрасної амазонки в капелюшку з султаном, пишнішому за гусарський ківер, як і завжди, викликала неабиякий переполох серед сестер Каде, котрим належала ця фешенебельна кондитерська. Одна із них, найстарша, визнала за обов'язок вийти з-за прилавку і протрусити своїми пишними округлостями аж до самого столика, де щойно сіла ця видатна клієнтка.

Чемно привітавшись, мадмуазель Каде поцікавилась про здоров'я месьє графа, про діяльність месьє каноніка, про настрої мадмуазель Еме, а потім повернулась до каси, звідки вже двадцять років стежила за нравами та звичаями марсельського світського товариства.

Завжди одягнуті, як офіціантки, мадмуазель Каде рясно прикрашали свої чорні строгі сукні скляними бусами, які на них нагадували кондитерські вироби — здавалось, що вони понавішували на себе низки драже та обцукрованого мигдалю. Все це в поєднанні з незвичайним, як на їх вік, рожевим кольором обличчя, а надто з манерою триматися та висловлюватися, викликало враження, що вони такі ж нудотно-солодкі на смак, як і тістечка, котрими славилась «Кастельмура».

Тут, між стінними панелями в стилі Людовіка XVI та ліпними гірляндами під мармур кожного дня після п'ятої збиралися жінки, чоловіки та цілі родини — всі, хто хотів довідатись про останні сенсації, показати нові туалети і, нарешті, підживитися найкращою в Марселі здобуою. Ряди дзеркал допомагали клієнтам шпигувати одне за одним, не порушуючи правил доброзвичайності. Всі розмовляли пошепки. Поміж столами бігали молодші сестри Каде, подаючи каву та всілякі сиропи з кремом. Кожної хвилини в залі раптом підводилась якась жінка і, немов та курка до кормушки, прямувала до буфета з кривими ніжками, на якому громадились всілякі тістечка, кекси, торти. Якусь хвилину вона щось жваво цокотала і крутила головою, вітаючись із знайомими, потім, квохчучи, поверталася на місце, вдоволено несучи поперед себе якогось запоморочливого пундика.

Марі-Франсуаза ще з порогу побачила

графиню де Мондес, яка самотньо сиділа біля круглого столика, посмоктуючи крізь соломинку холодну каву по-льєзьськи, і стрілою кинулася до неї, навіть забувши втягти щоки.

— Ця мадмуазель Асне пухкенька, мов той марципанчик,— прошепотіла старша із старих дів.

— Цей чай з графинею зовсім не випадковий,— так само тихо зауважила наймолодша мадмуазель.— Тут пахне весіллям, ось згадає моє слово.

— Будемо сподіватись, що всю здобу замовлять у нас.

Підлетівши до графині, Марі-Франсуаза чемно промовила:

— Я не думала, що спізнюсь.

— А ви зовсім не спізналися, люба дитинко, це я завжди приходжу раніше.

Спочатку вони розмовляли про моди. Графиня була за туплі з круглими носами і категорично проти гостроносих. «Хай їх носять покоївки». А що на Марі-Франсуазі були саме такі туплі, вона враз сунула ноги під стілець.

Що ж до манікюру, то «світські дами вживають лише безколірний лак». І Марі-Франсуаза в ту ж мить сховала нігті за своїм блюдечком.

Потім несподівано графиня розпочала атаку.

— Мені відомо, моя люба дитино, що ви виявляєте деякий інтерес до мого сина, котрий, до речі, платить вам тим же.

Від радощів Марі-Франсуаза стала червоною, як варена креветка. Коли б це було в іншому місці, вона, не вагаючись, кинулася б графині на шию. «Лулу доручив своїй матері сказати те, на що сам не наважився»,— подумала вона.

— Проте, моя дитино, мужчини залишаються мужчинами,— провадила далі мадам де Мондес і раптом перервала свою фразу глибоким зітханням.— Є речі, про які я вважаю за свій обов'язок вас повідомити.

Ах! Скільки такту вклала графиня де Мондес у виконання свого обов'язку! З якою тонкою делікатністю вона намагалась не поранити недосвідченої душі цієї невинної юної дівчини! Якої мужності їй коштувало втаємничити Марі-Франсуазу в ту драму, яка роздирала родину де Мондес, і як би вона хотіла, щоб з її уст ніколи не зійшло й слова про їхню ганьбу! Яка це мука для матері виконувати таку невдячну місію! Але ж совість не дозволяє їй мовчати! Вона надто поважає Марі-Франсуазу і не хоче, щоб та жила порожніми ілюзіями. Вона не може допустити, щоб Марі-Франсуаза опинилась у смішному та скандальному становищі тільки тому, що її вчасно не попередили. Вона вважає себе морально зобов'язаною... Так, у Лулу незабаром буде

дитя... Так, так, це та сама куховарка, яка того разу подавала на стіл... Хвилина запаморочення, але, на жаль, того запаморочення, що може зіпсувати ціле життя! Мінні сподівалась, що Марі-Франсуаза зуміє оцінити виявлену до неї довіру і ніколи жодним словом...

— Що ви хочете, моя бідолашна дитино, мужчини залишаються мужчинами,— повторила вона замість висновку.

Вона так захопилася своїм красномовством і була в такому захваті від свого душевного благородства та дипломатичного такту, що помітила наслідки своєї роботи лише тоді, коли бліда, як смерть, Марі-Франсуаза заплющила очі, ладна знепритомніти.

Мінні примусила її глитнути холодної води і зворушливим голосом промовила:

— Як? Невже це було справді так серйозно? В такому разі, як добре я зробила! Рано чи пізно ви б самі про все довідалися. Це як у хірургії — чим довше зволікаєш з операцією, тим більше потім страждаєш.

Графиня ще раз пильно оглянула дівчину. «Ні, ні,— подумала вона,— я нізачо в світі не змогла б з'явитися з нею до Дансельмів чи когось іншого і сказати: «Ви знайомі з моєю невісткою?»

З двох зол — бути бабусею чи свекрухою — вона вибрала те, яке їй здавалось меншим і якого не могла вже уникнути. Чи ж не варто було скористатися з нього, щоб хоч знешкодити більше зло? Незаконну дитину не так важко сховати, невістку — зась, а в житті кожної жінки настає період, коли конкуренція їй ні до чого.

Марі-Франсуазі пощастило взяти себе в руки, і на порозі кондитерської графиня де Мондес майже по-материнськи поцілувала її в обидві щоки — вона помітила неспокійний погляд сестер Каде. Але, опинившись на вулиці, Марі-Франсуаза відчула, що не зможе повернутися додома в такому стані — адже довелось би відповідати на запитання, пояснювати, що трапилось... Ніхто б її не зрозумів, а надто власна родина. Батько в ту ж мить почав би глузувати з її недавнього захоплення. Її життя назавжди розбите. Як можна підвестися після такого страшного приниження, такого трагічного розчарування?.. Замість підійматися на Райський узвіз, вона пішла пішки шукати забуття в клетоті вулиці Канеб'єр.

Долі захотілося, щоб її угледів Лулу, який саме в цей час вийшов із Торгової палати і прямував до кафе «Айсберг». Дівчина йшла нетвердим кроком, встроївши очі в землю і тримаючи хусточку біля носа.

— Гей, Марі-Франсуаза, що з вами?

— А, це ви? Ніколи... Я більше ніколи не хочу вас бачити,— вигукнула Марі-Франсуаза, вириваючи руку.— Ваша мати про

все мені розповіла... Це жахливо... Ваша дитина!...

— Мати розповіла?.. Але яке її бісове діло?

— Ах! Ні слова проти вашої матері. Вона чудова жінка... з почуттям морального обов'язку,— схлинула Марі.— А ви монстр!

Лихі іскорки спалахнули в очах Лулу, і він нервово хитнув головою, відкидаючи назад волосся.

— Почуття морального обов'язку! — повторив він.— Гаразд, вона мені за це дорого заплатить, стара шльондра!

Це слово в устах нащадка де Мондесів та ще й стосовно до власної матері страшенно здивувало Марі-Франсуазу. Що ж, одним сюрпризом більше! Врешті, це зайвий доказ того, що Лулу здатний на все.

11 Закінчивши прибирати свої апартаменти, граф Владімір підійшов до вікна і, обережно опершись об лутку, на якій сохло насіння, вже з чверть години стежив за мадам Александрою, чекаючи поки вона піде геть з подвір'я, щоб випорожнити корзинку із сміттям.

Саме в цій позі застав його син. Граф обернувся — останнім часом ці несподівані родинні візити стали щось занадто частими.

Лулу тримав у руках велику, вже досить обдерту коробку з-під шоколадних цукерок з фірмовою маркою «Кастельмуро», перев'язану пом'ятою рожевою шовковою стрічкою, яку, видно, не раз розв'язували і зав'язували.

— Мати зірвала мій шлюб,— мовив він.— Вона щойно про все розповіла мадам-муазель Асне — нібито в ім'я моралі. Так от, щоб ти мав краще уявлення про мамину мораль, я тобі дещо приніс. Можливо, це тебе зацікавить.

Граф Владімір звів брови, і на мить стали виразно помітними його довгі вії.

— Де це ти взяв? — запитав він.

— В материному секретері.

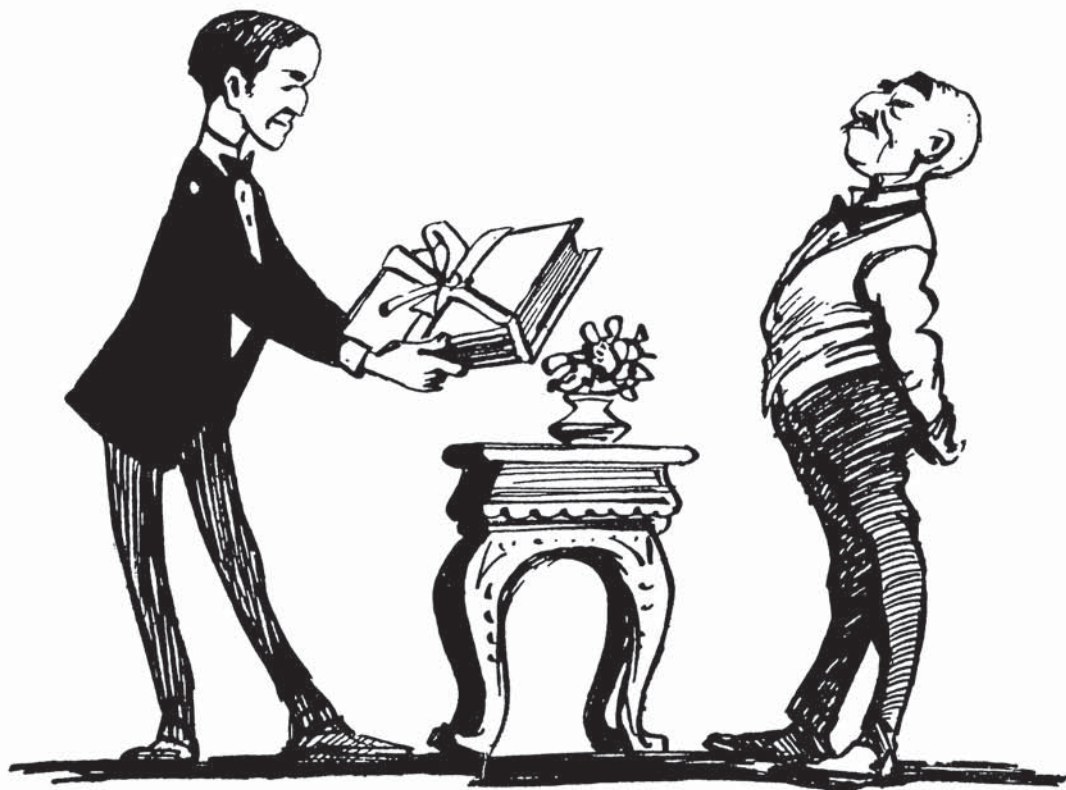
— Як же ти його відчинив?

— Та в ньому звичайний замок. Ножиком, це просто.

Владімір пильно глянув на хлопця. Цей низький лоб, ці тонкі безбарвні губи з опущеними вниз куточками, це вузьке старече обличчя належало його сину. Щоразу, дивлячись на Лулу, граф з неприємністю відзначав, як схоже на нього його єдине чадо.

— Ми, мужчини, повинні підтримувати одне одного,— мовив Лулу, збентежений цим поглядом, і, поклавши коробку з-під шоколадних цукерок на стіл, зник за дверима.

Владімір якусь мить замислено крутив у руках коробку, потім розв'язав рожеву стрічку і підняв кришку з потьмянілою по-

золотою. На підлогу посипались листи. Графові навіть не треба було нагинатись і шукати підпис, щоб установити особу автора цієї численної кореспонденції. Месьє Дюдуа де Сен-Флон мав слабкість аж надто любити свій образ — у коробці було не менше фотографій, аніж листів. Жак де Сен-Флон з кубком у руках перед початком кінських перегонів, прекрасний Сен-Флон під час полювання, він же біля спортивного човна в ролі судді на змаганнях з веслування, Сен-Флон біля тенісного корту, Сен-Флон серед членів яхтклубу «Голубі хвилі», президентом якого він був. В плавках, в білих штаних, в солом'яному брилі, в котелку, в костюмі жокея, в мисливському костюмі, з ракеткою в руках, з посмішкою на губах, з чорним волоссям на старих фото, з посрібленими скронями на останніх... Це тривало вже принаймні вісімнадцять років.

Навіть побіжне читання листів переконало графа Владіміра в тому, що тут ішлося не про те нерозділене кохання, не про те платонічне захоплення, не про ту невдоволену пристрасть, які все життя наражались на неприступну добродесність і про які жінці, що була їх об'єктом, приємно згадати якось увечері, гортаючи пожовклі сторінки палких визнань. Ні, було очевидно, що залицяння месьє де Сен-Флона не зустріло жодного опору, що на його палкі освідчення об'єкт відгукнувся з належним шалом, захватом і самозабуттям.

Епістолярний стиль месьє де Сен-Флона не відзначався надмірною цнотливістю. Граф Владімір поступово довідався про любовні смаки своєї дружини, про її безумні витівки, про її неситимість до любовців та вміння бути вдячною за ласку,— словом, про все те, чого він ніколи і не підозрював за нею. Він завжди вважав цю велику тілисту блондинку флегматичною, стриманою і чуттєво-холодною. Як обдурює себе обдурений чоловік!

З того, що без тіні скромності писав про себе месьє де Сен-Флон, граф мусив також визнати, що в цьому виді спорту він був таким же зухом та чемпіоном, як і в усіх інших. А Мінні цілих вісімнадцять років була ідеальною партнеркою в їхніх інтимних турнірах.

З цих листів хирлявий граф Владімір довідався про певні аспекти кохання, про які досі й гадки не мав.

Це справило на нього найбільше враження, бо, по суті, те, що він ось уже вісімнадцять років як роконосець, не було для нього відкриттям і не викликало ні гніву, ні подиву.

По правді кажучи, він уже давно знав це, але вперто закривав очі, відхиляв підозріння, уникав будь-яких запитань, будь-якого контролю, аби лише не турбувати свого спокою. Він знав, але не хотів знати, а певність без доказів не є цілковитою певністю.

І ось зараз всупереч його волі йому силоміць розтулили повіки. Так ось вони, вечірні головні болі Мінні, через які вона зажадала спочатку окремого ліжка, а далі окремої спальні, ось причина її постійного збудження, ось чому вона по десять разів приміряла кожен капелюшок перед тим, як його надіти, ось вони, вечірні засідання Ложки Молока, щотижневі поїздки на дачу в Обань, нескінченні похорони та бриджі у Дансельмів, які завжди закінчувались пізніше, ніж інші бриджі — тепер усе було зрозумілим, усе стало на своє місце.

Кожного разу, виходячи з дому, графиня прямувала нікуди інше, як до бульвару Прадо, де в глибині магнолійового парку стояла величезна вілла месьє де Сен-Флона, що й досі був парубком, незважаючи на свої п'ятдесят років. Там же було джерело тих грошей, якими смітила Мінні.

«Я був нікчемним чоловіком, — думав Владімір, — більш того, я був чоловіком обдуреним. Я хотів підтримати певний фасад, але він уже вісімнадцять років як потріскався од ганьби... Навіщо ж у такому разі вона вийшла за мене заміж?»

Бо тоді, коли сліпуча мадмуазель д'Орлеон-Водан, дочка дрібного незаможного чиновника, кинулась йому на шию, запевняючи у безмежній відданості, здивований Владімір пояснив усе це примхами кохання. Зараз, на схилі віку, він усе збагнув.

«Вона вийшла заміж за корону, за титул, за особняк на Алеях, що дали їй змогу проникнути до певного товариства. Ясно, що коли б вона не була графинею де Мондес, в неї не було б жодних шансів стати коханкою красуня барона де Сен-Флона. Ось для чого їй був шлюб... Та їй мабуть ще й співчували — ще б пак, бідолашна, вийшла заміж за таку вошу, як я!.. А цей Сен-Флон, завжди такий чемний, який угледівши мене, переходить вулицю, щоб потиснути руку, який постійно запрошує мене на свої прийоми, де я ні разу не був, який перед кожним Новим роком надсилає мені привітання... Нічого дивного, я влаштував йому прекрасне життя».

Владімір поклав назад у коробку палкі листи та фотографії, які надали втілення — обличчя, вусів, плечей, рук — його нещастю. Потім неквапно зав'язав на бант рожеву стрічку.

«Коли б Мінні почала на три-чотири роки раніше, я ще міг би втішати себе думкою, що цей мерзотник Лулу не мій син. Та ба!»

Граф застібнув на запонки манжети, трохи забруднені під час прибирання, надяг піджак і насунув на голову свого чорного фетрового капелюха. Вже підійшовши до дверей, він раптом згадав, що забув випоржнити корзинку із сміттям, і, відчинивши вікно, байдуже висунув її назовні і перевер-

нув догори дном. З подвір'я долинув відчайдушний вайкіт мадам Александри — сміття потрапило їй на голову. Граф знов виривно почув її зойки, пересипані лайками, коли вийшов із вестибюля і попрямував до порталу.

— Ви маєте рацію, мадам, я справді не граф, а г...,— мовив він своїм тихим спокійним голосом, проходячи проз консьержку.

Мадам Александра отетеріло вирячила очі — вона зроду не пам'ятала, щоб граф Владімір будь-коли вимовляв таке слово.

Коли всі члени родини де Мондес зібралися в їдальні на другому поверсі у каноніка, графа Владіміра між ними не було. Він з'явився з запізненням на десять хвилин, несучи в одній руці горщик з якоюсь густолистою зеленою рослиною, а в другій велику коробку з маркою «Кастельмуро».

— Стривай, Владіміре, хіба ж у когось із нас сьогодні день народження? — здивувалась мадмуазель де Мондес.

Підійшовши до столу, граф крякнув від натуги і поставив якраз посередині надто важкий для нього вазон. Верхівка рослини сягнула аж до бронзової підвісної лампи, оповитої тюлем.

— В такий спосіб,— мовив він,— я зможу зовсім не бачити моєї дружини, і її обличчя не дратуватиме мене в ті рідкі хвилини, коли я змушений перебувати в одній кімнаті з нею.

Потім, простягнувши Лулу коробку з-під шоколаду, додав:

— Повернеш це своїй матері. Здається, це її власність.

— Влад! Робити таке при абаті! Ти збожеволів! — вереснула мадмуазель де Мондес, в той час як Мінні відкинула голову на спинку стільця і здавалась непритомною.

Стара діва побігла за флаконом з англійською сіллю і, повернувшись, піднесла її до носа свого брата.

— Займись краще небогою, їй це потрібно більше, ніж мені! — вигукнув, підводячись, канонік і з серцем жбурнув серветку на стіл.

Потім подибав до свого кабінету і, замкнувши двері, з насолодою підживився кількома ложками меду.

Не звертаючи ні на кого уваги, граф Владімір почав ретельно підбирати зі столу кавалячки насіння.

2 Так минув тиждень. Взагалі в особняку де Мондес справи ніколи не йшли надто швидко. Ніхто ні з ким не розмовляв. Мінні більше не розмовляла з сином, Влад — з Мінні, Еме — ні з Мінні, ані з Владом. А канонік, аби не скомпрометувати

себе, не звертався жодним словом ні до кого.

Сама тільки Тереза час од часу промовляла до мадмуазель де Мондес одну й ту ж фразу:

— То що ж воно буде, га, мадмуазель?

— Годі вже, прошу вас, моя люба, адже це передусім ваша вина.

— Даруйте, мадмуазель, але ж я завагітніла не від святого духу!

Одного чудового ранку до кабінету каноніка увійшов Владімір і попросив аркуш паперу.

Канонік уже закінчував останній розділ свого дослідження про фінікійську колонізацію. Незважаючи на родинні драми, він дійшов кінця цього твору раніше, ніж сподівався. Здавалось, що напружена атмосфера в домі лише стимулювала його розум.

«Таким чином, як ми вже бачили вище, фокійці вздовж усього узбережжя поставили свої контори,— шойно написав він,— але їм і на думку не спадало завоювати сусідню країну або щоб нав'язати деспотичну адміністрацію тим народам, з якими торгували. Їх марсельські нащадки, які близько 1650 року заснували Африканську компанію [майже одночасно з Ост-Індською компанією] завжди дотримувались цих мудрих принципів...»

«Ну, панове британці, здорово я вам утер носа!» — радісно підморгнув він сам до себе, немов був певний, що вся Англія із страхом чекає його фундаментального опусу.

Позичка аркуша паперу була, очевидно, лише приводом, бо Влад уперто не залишав кабінету. Помітивши, що він і не думає йти, канонік поклав ручку. Влад хотів щось сказати дядькові, але йому раптом забракувало слів. Так минуло кілька довгих хвилин. Нарешті, Влад наважився.

— Звичайно, розводиться в моєму віці було б помилкою, правда, дядьку Огюстен? — промимрив він.

Настала тривала пауза, протягом якої канонік зважував усі можливі наслідки своєї відповіді.

— Певна річ, друже мій, певна річ,— мовив він за кілька хвилин.— І не тільки з духовного погляду, котрий повинен цікавити мене в першу чергу. Якщо твоя дружина, боронь боже, була тобі невірною, це не дає тобі права порушувати Небесний закон і перетворювати її гріх на підставу для скандалу... Я намагаюсь, як можу, зрозуміти твої почуття. О, я знаю, господь велить прощати невірній жінці, це прекрасно, але сам він не був у шкірі того... обдуреного чоловіка... Подумай, що дасть тобі розвід? Адже тобі вже за п'ятдесят. У тебе вже все позаду.

— Так,— важко зітхнув Влад,— мені не

слід було женитися... Краще б я був останнім із де Мондесів. А мені чомусь забандюрилось дати новий пагін. Так дурню і треба... Я прожив усе життя в тіні цієї довготелесої блудниці...

Канонік заклав руки за спину і почав знервовано ходити вперед та назад по кабінету, розкидаючи курносими носками своїх малесеньких черевичків купи повідомлень про смерть, які усівали підлогу. Раз у раз, коли він підсмикував свою сутану, на потилиці в нього розвівалося ріденьке волосся, що обрамляло його жовту, зморщену лисину.

— В мене така ж сама історія, така ж сама,— раптом заговорив він.— Я зробив глибоку помилку, коли згодився доручити все господарство сестрі. Зараз мені вже сімдесят один рік, а вона й досі поводить ся зі мною, як із хлопчиком, бо їй на два роки більше. До того ж вона страшенна святенниця... Я завжди в усьому згоджувався з нею, завжди, аби тільки мати спокій... А взагалі, я надто рано став церковником. Слід було спочатку хоч трохи пізнати життя. А так я не знаю проблем, що постають перед моїм ближнім, і нікому нема від мене користі... Ось, наприклад, не далі, як цього ранку, коли я правив утреню в церкві Реформістів, підходить до мене якась дама і щось шепоче на вухо. Я не розчув і кажу: «Пробачте, мадам, але я не можу вас сповідати. Зверніться до парафіяльного священника». Тоді вона відповідає: «Та ні ж бо, месєе абат, я не збираюсь сповідатися, просто я хочу сказати, що ваш пояс тягнеться по підлозі». Ось бачиш, завжди хтось робить мені послуги, а що можу зробити для них я?

Він замовк, і кілька хвилин в кабінеті ніщо не порушувало тиші, крім шурхоту його сутани та шкрябання Владіміра, котрий зчищав нігтем якусь пляму на штанях.

— Польська знать не відмовляється від бастрюків,— мовив нарешті Владімір.

— Так, я знаю,— відповів канонік.— Але ми все-таки не можемо оженити Лулу з покоївкою.

— Він саме на це заслуговує.

— Священний шлюб не може бути засобом покарання,— заперечив канонік,— пішовши цим шляхом, ми, замість домогтися торжества добра, лише збільшимо зло. Останнім часом я багато міркував над цим, намагаючись абстрагуватися від буржуазних забобонів і дослухаючись лише веління нашої віри... Так, звичайно, коли б Лулу кохав цю бідолашну дівчину, ми могли б лише вітати їхній союз. Але тому нема жодних ознак. До речі, вона теж ніколи його не любила. Я мав нагоду трохи поговорити з ними обома... Певна річ, без відома твоєї тітки... Мені здається, що вони просто під-

далися спокусі випадкової близькості. Коли між людьми немає любові, котра одна могла б зрівняти соціальну нерівність, як можна говорити про те, щоб об'єднати їх у християнську сім'ю? Хіба ж невідомо, що переважна більшість шлюбів, укладених заради узаконення дитини, закінчується розводом, і дитя все одно залишається без батька. Церква не може благословити союз, в основі якого не лежить цілковита добровільність... Я, мабуть, напишу про це невеличкий трактат наступного тижня...

Канонік на мить зупинився біля вікна.

— О, вже полудень,— машинально промовив він, кидаючи погляд в бік бульвару Дюгом'є.

— В усякому разі, хочемо ми цього дитинчати, чи ні, це буде де Мондес,— провадив своє Владімір.

— Лулу може визнати його, не одружуючись із його матір'ю.

— Уявляю, як він його виховуватиме! Відправить кудись світ за очі, щоб ніколи не бачити, а я змушений буду платити за його утримання... Щоб уникнути цього щастя, я вже був подумав...

— Що ти подумав? — запитав канонік.

— На жаль, це неможливо. Я вже збирався усиновити його і виховувати тут, але виявляється, що закон проти цього, коли в тебе вже є одна дитина.

Він знов замовк і, втупивши очі в килим, почав гризти кінчик вуса.

— Стривайте, дядьку Огюстен,— раптом в задумі промовив він,— а чи не може священник усиновити дитину?

— На жаль, ні, любий Влад,— відповів канонік.— Уяви собі, я теж про це був подумав і навіть радився з єпископом.

— Справді?

— Атож. Але, як я й сподівався, це суперечить церковним законам. Усиновлення, як і справжнє батьківство, несумісне з духовним саном. У італійців навіть є приказка: «Священник це чоловік, якого всі називають отцем, крім власних дітей, котрі повинні казати йому «дядько».

— В такому разі я не бачу виходу,— прошепотів Владімір.

І нараз, в ту ж саму мить, однакові іскорки спалахнули в їхніх очах. Вони обидва раптом побачили засіб з одного маху взяти реванш за все те лицемірство, всю ту брехню і фальшиве святенництво, в якому минуло їхнє життя. Нехай це буде злим фарсом, величезною бомбою, від вибуху якої здригнуться стіни особняка де Мондес.

За чверть години, коли Тереза покликала їх на обід, вони увійшли до їдальні з високо піднятими головами, нездоланні у своїй єдності та рішучості.

Потім Владімір зник поза своїм зеленим вазоном. Канонік спокійно розгорнув сер-

ветку, кахикнув, щоб прочистити горло, і тоном, який не допускав жодних заперечень, заявив:

— Ми з Владом щойно мали розмову і дійшли єдиної думки. Дитину Терези усиновить моя сестра Еме.

13

Як не протестувала Еме, як не сперечалась Мінні, граф і канонік були непохитні. Владімір погрозив розводом, а отець Огюстен пообіцяв розріднитися, залишити цей дім і зажадати розділення майна, як тільки хтось спробує піти проти їхньої волі.

— А де ж виховуватиметься ця дитина?— запитала Мінні.

— Звичайно, тут, мій друже,— відповів Владімір, не висовуючись з-за свого куща.— Це буде твій онук, бо байстрята здебільшого хлопчики... який законно стане нашим кузенком.

— А як же тоді спадщина тітки Еме?

— Очевидно, вона пропливе повз Лулу. Сподіваюсь, що й канонік вживе певних заходів, щоб цьому невігласу нічого не дісталося.

— Щодо Лулу, то так йому й треба,— відповіла Мінні, яка мала здоровенний зуб проти сина.— А Тереза?

— Не може бути й мови, щоб розлучати матір з дитиною. Вона залишатиметься в нас стільки, скільки захоче.

Зрозумівши, що вони мають справу з залізними мужчинами і що упертість може призвести лише до нових скандалів, обидві жінки вирішили за краще упокоритись — Мінні — перед волею чоловіка, Еме — перед бажанням брата.

— Примушувати мене в моєму віці усиновлювати чиєсь байстря! — стогнала стара діва.

— Що ж, любя сестро, ти вперше зможеш бути комусь корисною.
— Невдячний!

Але страх від думки, що брат може переселитися до монастиря («нешчасний абат не знає, що це таке, він там загине...»), примусив її капітулювати.

Не менш дивною та гідною захоплення виявилася позиція мадмуазель Асне.

Провівши кілька тижнів у стані повної протрації, викликаної глибоким душевним відчаєм, Марі-Франсуаза одного чудового ранку, після третьої спроби, написала Лулу листа, який був справжнім шедевром самозречення. Вона шкодувала про свою нестриманість під час їхньої останньої зустрічі, вона все розуміла, з усім смирялась, все вибачала. Ця сумна подія (тобто вагітність покоївки), можливо, була нічим іншим, як випробуванням, що його послав сам господь, щоб допомогти їй краще розібратися в самій собі, і побачити, які сильні і гли-

бокi почуття до Лулу сповнюють її душу. Вона була готова розділити з ним все: і радість, і горе, а що горе вже було, то поперед у них лише радість. Словом, вона більше не бачила перепон для їхнього шлюбу, і весь стиль листа свідчив про те, що Марі-Франсуаза найретельнішим чином ознайомилась з творчим доробком каноніка.

Цей лист зовсім загнав на слизьке графиню де Мондес, яка, згнітивши серце, змушена була визнати, що її нерозважливий демарш «в ім'я моралі» призвів до цілковитої катастрофи — мало того, що через нього так по дурному сплив на світ божий її таємний роман із месьє де Сен-Флоном, що вона змушена була змиритися з перспективою невдовзі стати бабусяю байстряти, він ще й прискорив те, чому мав запобігти. Тепер Марі-Франсуаза поводитись так; немов вона була вже офіційно заручена з Лулу.

Канонік, до якого звернулася за порадою вкрай розгублена графиня, жодним словом не заперечив проти одруження свого троюрідного онука.

— Стривайте, панотче, але ж вона дочка торговця олією!

— А на що ми можемо сподіватися після такого скандалу? — відпарирував канонік.— Як на мене, то твоєму Лулу ще пощастило. Він показував мені її листа. У цієї дівчини прекрасний стиль.

Що ж до Владіміра, то він ухилився від будь-якої дискусії щодо майбутнього свого сина.

— Нехай робить, як хоче,— він уже повнолітній,— холодно зауважив граф.— Попереджаю лише, що він не одержить від мене жодного су.

Підхоплений цим виром подій, Лулу тепер не сумнівався, що з першого погляду був закоханий в мадмуазель Асне, і заявив, що цей шлюб відповідає його найпоетичнішим мріям.

Зі свого боку Марі-Франсуаза доклала чимало зусиль, аби довести своїй родині, до якої теж дійшов розголос про скандал в особняку де Мондес, що мати якнайбільше незаконних дітей у аристократів вимагала традиція. Загальновідомо, що в Людовіка XIV була купа байстря, не кажучи вже про Карла X та багатьох інших.

Врешті, після місяця вагань, месьє Асне дав свою згоду.

— Як не кажіть, а Марі в мене єдина дитина, і я не допущу, щоб вона була нещасною через мене,— заявив він.— Тож будь, дочко, графинею, коли тобі так закортіло.

Заручини були призначені на кінець листопада, так, щоб з дня народження дитини минуло хоча б півтора місяці. Але Тереза, напевне, помилилась у своїх підрахунках,

бо минув жовтень, а вона ще не була у пологах. Де Мондеси вже почали боятися, як би вона не здумала обродитися в день заручин — ця Тереза завжди відзначалась нетактовністю. Кілька тижнів усі жили немов у трансі. Мадмуазель де Мондес по десять разів на день допитувала дівчину, чи та часом не відчуває перших ознак пологів.

Ці ознаки, слава богу, з'явилися тижнів за два до дня заручин. В ту ж мить послали за мадам Вельмох, вісімдесятирічної повитухою, яка зав'язувала пупки кільком поколінням де Мондесів — починаючи від дядька Луї, вбитого біля Дарданелл, і аж до Лулу. Нікому навіть не спало на думку відвозити Терезу до лікарні.

— Всі де Мондеси народились під своїм дахом, — урочисто заявив Владімір, у якого скнарість завжди поєднувалась з любов'ю до традицій.

Таким чином, у мансарді четвертого поверху Тереза, нарешті, розродилася великим темношкірим хлопчиком з короткими ніжками, але зате з широкими плечима, котрий у момент свого першого крику був як дві краплі води схожий на свого дідуся, кальвійського шевця.

Хлопчику почали шукати ім'я, яке вже було б у родині де Мондес, але якомога давніше, і канонік запропонував назвати його Анжем: адже його не носив ніхто з де Мондесів з «кінця минулого віку». Всі зрозуміли, що йдеться про вісімнадцяте сторіччя — останній Анж де Мондес був справді гільйотинований під час революції.

Терезі закортіло назвати свого сина Наполеоном, і після довгих суперечок де Мондеси пішли на компроміс, домовившись, однак, що це ім'я буде значитись четвертим.

Таким чином того ж дня в кабінеті каноніка, в присутності всієї сім'ї, відбулися хрестини Анжа-Еме-Владіміра-Наполеона. Хрещеною матір'ю новонародженого взялася бути мадам Александра, а батьком сам граф Владімір.

— Ви знаєте, мес'є граф, що в таких випадках кум завжди робить кумі подарунок, — зауважила мадам Александра.

— Ах так... — мовив Владімір і раптом замислився, міркуючи, як би відбутися по-дешевше. — Гарязд, відтепер я більше не кидатиму сміття на подвір'я.

14

Щоб улаштувати чаювання з нагоди укладення шлюбної угоди довелося просити службовців Управління каналізації звільнити на один день перший поверх, в салонах якого були розташовані їхні контори. Вранці прийшли прибиральники, і сестри Каде дістали замовлення на закуски.

Де Мондеси чекали принаймні чотириста гостей.

— Плакали наші грошики, — зауважила з цього приводу мадмуазель де Мондес. — Після скандалу, який влаштував Влад (бо зараз вважалось, що в усьому винен лише він), весь Марсель збіжитьсь, щоб подивитися на нас.

В той час, як будинок здригався від останніх приготувань, як звідусіль зносили стільці, котрі тут же виносили нагору, коли виявлялось, що в них поламані ніжки, як по всіх столах розкладалось печиво, що його принесли сестри Каде, канонік, замкнувшись у своєму кабінеті, обмірковував промову, що її мав виголосити післязавтра по вінчанні молодих.

Він не любив експромтів. Про це слід було подумати саме зараз і навіть занотувати головні ідеї.

Канонік взяв зі столу щойно одержане повідомлення в чорній рамці. «Стривай, та це ж мій торговець папером з Римської вулиці, він був такий чемний, бідолаха...» — зітхнувши подумав він і, перевернувши папірець, швиденько накидав такий план:

«Primo — мені випала велика радість благословити цей чудовий союз тощо; secundo — ви мадмуазель тощо (похвала молоді та її родини)».

«Що я можу сказати про всіх цих людей?» — запитав він сам у себе. — Ні, мабуть, краще почати з молодого...»

Це було значно легше. «Ти, мій любий хлопчику, який зростав на моїх очах, кожного року збільшуючи радість твоїх батьків...» Далі буде скромний генеалогічний екскурс в глибину віків, аж до хрестових походів, і коротенька фраза про благородну та гарячу польську кров... «Так, так, це чудова знахідка, оця гаряча польська кров!..» Але що я скажу про дівчину? Здається, її батько торгує олією... А! Фокійці! «Схожий на стародавніх фокійців, від яких він походить, ваш батько здобув у високих сферах торгівлі...» а, взагалі, навіщо вона виходить за нього заміж?

Отець Огюстен підвівся, задубив сутану і почав крокувати по кабінету, мислено складаючи промову, яку повинен був виголосити, коли б можна було говорити те, що думаєш.

«Ви, мадмуазель, моя славна юна мадмуазель, одружуєтесь з адресою, з особняком, з титулом, з ілюзією. Вам здається, що ви кохаете вашого нареченого, але насправді вас приваблює в ньому лише відблиск минулого, який він на собі носить. Ви входите до родини, де всі трохи схиблені на своїх химерних уявленнях про традиції, від яких уже давно нічого не залишилось крім пороку, що затуманив вам очі. У вас рожеві щоки, що аж пашать добрим

плебейським здоров'ям, і ви незабаром побачите, що у вас плохенький, нерозумний, нікчемний чоловік, який вам зовсім не пара. Якийсь час ви докорятимете собі за свою помилку, а потім вам набриднуть Алеї, і ви почнете обдурювати його з яким-небудь месьє де Сен-Флоном, і все почнеться знову. Все, що я вже бачив останні двадцять п'ять років, не наважуючись про це говорити...»

Раптом канонік зупинився.

«Ну, годі,— подумав він,— все одно післязавтра мені доведеться говорити щось інше... Отож повернімося до похвал торгівлі, до прекрасних прикладів минулого. Стривай, а що я казав, коли вінчав Влада та Мінні? Тоді я вихваляв правосуддя — адже вона дочка судді... То була прекрасна промова, вона мала великий успіх... Врешті, це не буде плагиатом, її можна трохи підновити... А втім, оскільки все повторюється...»

Він став на драбину-табурет, відчинив шафу в стилі ренесанс і почав порпатися серед запорошених рукописів про шанування останків святого Ферреоля та про фаянсовий посуд маркіза Пігюса. «Я певний, що поклав її десь тут двадцять років тому». Нараз під ворохом паперів його пальці натрапили на щось тверде й округле, зовсім не схоже на баночку з медом. Він витяг його з темряви і побачив у своїх руках браслет Мінні.

«Як у біса він там опинився?» — щиро здивувався канонік.

Потім усе пригадав. Напередодні того злочасного дня, коли зникнення браслету призвело до цілого каскаду драм, Мінні брала мед у його шафі, щоб підсолонити тізан... А наступного дня, шукаючи баночку, він, безперечно, закидав браслет купою паперів.

Від цієї несподіваної знахідки панотця Огюстена здолав такий сміх, якого він не пам'ятав з часів семінарських жартів. Канонік марно весь час промовляв: «Це не смішно, це зовсім не смішно...» — сміх ніяк не відпускав його.

Давлячись від реготу, він відчинив двері до контори, щоб розповісти про свою знахідку родичам, як раптом побачив, що назустріч йому йде одягнена в коротеньку чорну сукню його сестра Еме.

— Огюстен, друже мій, про що ти думаєш? — вигукнула вона.— Ти повинен вже давно бути внизу. Там повно гостей. До речі, не знаєш, де Влад? Та не забудь одягну нову сутану.

Він ураз стих, сховав руку за спину, зачи-

нив двері і якусь мить в задумі стояв посеред кабінету, встромивши очі в стелю. Потім дістав аркуш старого атласного паперу, загорнув у нього браслет, перев'язав пакетик резинкою і поклав у кишеню.

За кілька хвилин він зійшов до великого салону, де не був уже кілька десятків років. Сходились гості: «Боже мій, боже мій,— розчулено подумав канонік,— тут усе, як при мамі».

На порозі стояв найнятий на день порт'є, який раз у раз з чудовою провансальською вимовою вигукував:

— Граф та графиня де Гарус... Мадам Крістофорос... Месьє шевальє д'Естель де ля Паланк... Месьє доктор Каруб'є... Месьє префект...

Вітаючись з Мінні, мадам Дансельм кинула давно відточену шпильку:

— Сьогодні у вас самі торговці олією...

Потім усі почали вмінати сендвічі з «Кастельмура». На великому, застеленому килимом круглому столі були виставлені весільні подарунки з прикріпленими до них візитними карточками дарителів.

Одягнутий в мішкуватий чорний фрак з високим стоячим коміром, виголений до крові Лулу дякував за кожне привітання. Рожева від шік до кінчиків атласних туфельок Марі-Франсуаза сяяла від радощів і цілувала без розбору всіх, кого бачила.

До неї підійшов канонік і, не звертаючи уваги на отетерілих Еме та Мінні, промовив, простягаючи браслет:

— А ось мій подарунок, любя дитино. Це фамільна коштовність, яка дісталася ще від нашої бабусі.

В цю мить під склепінням вестибюля почувся пронизливий крик дитини. Погляди присутніх звернулись до дверей, і всі побачили графа Владіміра де Мондеса, який виходив на вулицю, штовхаючи поперед себе стару коляску, що віками лежала на горищі.

Оскільки день був вітряний, граф Владімір одягнув свою старовинну, довгу, аж до п'ят, бекешу, яка служила вже трьом поколінням де Мондесів,— з чорного, цупкого, мов шкіра, сукна, з золотими нашивками та з бобровим коміром. Це було все, що залишилось в нього від польської спадщини.

Поки тривало чаювання, граф Владімір статечно крокував вперед і назад по Алеях, перед вікнами свого особняка, кидаючи виклик усьому вищому товариству Марселя.

На тротуарі по той бік вулиці з'явився месьє де Сен-Флон. Вони чемно привітались.

Переклад з французької